

Svetlana STEPONAVIČIENĖ

JÖRUNDURO DVIDEŠIMT LIETUVIŠKOJO GYVENIMO METŲ...

JÖRUNDAR SAGA HILMARSSONAR LITHAUGALANDSFARA

Per anksti (vos 46 metų) miręs Jörundur HILMARSSONAS dažnai lankėsi Lietuvoje, ne kartą buvo atvykęs čia stažuotis. Jis paliko ryškų pėdsaką savo gausių kolegų, studentų, dėstytojų ir draugų atmintyje, taip pat suvaidino svarbų vaidmenį atgimstančios Lietuvos politikoje ir kultūroje, stengdamasis suartinti Lietuvą ir Islandiją. Jis buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos garbės konsulu Islandijoje (1991–1992), į islandų kalbą išvertė Kazio Borutos „Baltaragio malūną“ („Myllan á Barði“, 1976). Apie Jörundurą Hilmarssoną rašo artima jo bičiulė, Islandijos kultūros žinovė, Lietuvos ir Islandijos ryšių puoselėtoja filologė Svetlana STEPONAVIČIENĖ.

*Pó að kali heitur hver
Hylji dali og jökull ber
Steinar talar og allt hvað er
Aldrei skal ég gleyma þér*

*Tesustings karšta versmė
Ledo kalnas virs upe
Nebylys akmuo prabils
Nieks tavęs iš atminties – mano – neištrins*

*TWENTY LITHUANIAN YEARS IN LIFE
OF JÖRUNDUR HILMARSSON*

Jörundur HILMARSSON, who died too early (at the age of 46) frequently visited Lithuania, a couple of times engaging in internship. He left an intense imprint in the memory of his numerous colleagues, students, lecturers and friends, also playing an important part in Lithuanian politics and culture at the time of rebirth, striving to depolarize Lithuania and Iceland. He was appointed the first Lithuanian consul of honor in Iceland (1991–1992), translated Kazys Boruta's "Baltaragis' Windmill" ("Myllan á Barði", 1976) from Lithuanian into Icelandic. The notes on Jörundur Hilmarsson are presented by his close friend, an expert in Icelandic culture, nurturer of Lithuanian-Icelandic ties, philologist Svetlana STEPONAVIČIENĖ.

Paminklas Jörunduro Hilmarssono proseneliui iš motinos pusės – Ryklių Jörundurui. Hrisey sala

PRIEŠISTORĖ, BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Ši mažytį ketureilį pasirinkau epigrafu savo padrikiems, visiškai privatiems prisiminimams apie nuostabų, ypatingą žmogų, vieną įdomiausių ir ryškiausių asmenybių, kurias man gyvenime teko sutikti, – apie islandą Jörundurą Hilmarssoną. Ryžausi juos sulipdyti iš senų užrašų, laiškų, nuotraukų ir tiesiog prisiminimų, atkurti jo paveikslą, nors apie jį nemažai buvo rašyta, taip pat ir pas mus¹. Lietuviai, prisimindami Jörundurą Hilmarssoną, paprastai pasakoja apie vėlesnę jo lietuviškųjų metų atkarpą, tuo tarpu jo ir mano artimas bendravimas ir bendradarbiavimas labiau siejosi su jo pirmaisiais „lietuviškais“ žingsniais. Kartu stengsiuosi prisiminti ir aplinką, kuri tuo metu supo Jörundurą Hilmarssoną. Pačioje pažinties pradžioje, per pirmąjį mūsų susitikimą, iš Jörunduro išgirdau šias eilutes ir iškart įsiminiau, nes jos man pasirodė labai islandiškos. Tai nutiko vos tik jam pasirodžius Lietuvoje, atvykus studijuoti lituanistikos į Vilniaus universitetą. Tai buvo seniai, 1971-ųjų rudenį, be rods pirmomis rugsėjo dienomis. Taigi mano cituojamos eilutės yra ištrauka iš islandų poezijos perlo – poemos, kurios islandiškas pavadinimas – „Visur Vatnsenda-Rósu“ ir kurią sukūrė Paežerių Rožė, dar žinoma Poetės Rósos (Skáld-Rósa) vardu. Čia pulsuoja įskaudintos merginos širdis, čia jinai apdainuoja savo nelaimingą meilę.

Tikroji islandų poezijos Rožė (Rósa Guðmundsdóttir, 1795–1855)² buvo samdinė našlaitė, kuri vėliau garsėjo kaip kaimo pribuvėja. Ji gyveno ir kūrė užpraeito šimtmečio pradžioje skurdžiame atokiausio šalies užkampio vienkemyje. Islandijoje šias eilutes moka kiekvienas mokyns, o aš, nors buvau „neseniai iškepta“ filologijos mokslų kandidatė (dabar tai prilyginama humanitarinių mokslų daktaro laipsniui), apgynusi disertaciją iš vieno garsiausių dabartinės islandų literatūros atstovų (kuris, beje, buvo ir Jörunduro mylimiausias rašytojas) – Nobe-

lio premijos laureato Halldóro Laxnesso – kūrybos ir nemažai skaičius šios šalies literatūros, savo gėdai, su tuo fenomenu nebuvau pažįstama. Vis dėlto gerai žinojau, kad Islandija yra pati „literatūriškiausia“ šalis pasaulyje, kur vienam gyventojui tenka didesnis skaičius rašančių ir kuriančių poetų ir prozininkų negu bet kurioje kitoje šalyje, kur meilė žodžiui, visų pirma poetiniam, buvo tapusi savotišku nacionaliniu sportu ir kur per visą jos istoriją gyveno ne vienas šimtas žinomų arba bevardžių liaudies poetų, paprastų žmonių iš kaimo glūdumos: žvejų, piemenaičių, visokiausių elgetų, nelankusių jokios mokyklos, tačiau palikusią eiliuotų šedevrų, nes poezijos dovaną jie buvo gavę, galima sakyti, su motinos pienu. Netgi buvau išsivertusi (tiesa, ne į lietuvių, o į rusų kalbą) storą romaną apie vieną tokį skaldą, Šviesųjį vikingą Oulaviurą Kaurasoną, Laxnesso tautinio epo „Pasaulio šviesa“ (1937–1940) herojų. Mums kalbantis apie tą vertimą, Jörundurą kaip tik ir paminėjo pirmąkart Rožę nuo Paežerių krašto. Universitetiniame islandų literatūros kurse apie šią poetę nebuvo užsiminta nė žodžio nei Maskvoje, nei Leningrade (dabar Sankt Peterburgas), kur vėliau teko tęsti mokslus, vadovėliuose – taip pat. Sužinojęs, kad šios – nors laikomos klasikėmis – eilutės man negirdėtos, simpatiškas vargšelės Rósos tėvynainis kiek šelmiškai nusišypsojo ir čia pat pabėrė daugybę smulkių detalių apie poetę ir jos gyvenimą. Jo žodžiai, ryškiais spalvomis nutapydami tą islandišką istoriją atkarpa, liejosi tartum koks galingas islandiškas krioklys. Jörundurą vienu įkvėpimu išpylė – turėdamas tik vieną klausytoją – tikrą tikriausią paskaitą, savo gražia, raiškia islandiška kalbėsena iš atminties padeklamavo visą poemą. Maža to, jis tos Rožytės ketureilį dar ir padainavo. Melodija mane išvis pakerėjo – buvo tokia pat paprastutė, liaudiškai naivi ir jaudinanti kaip ir žodžiai. Visai neseniai vėl išgirdau tą dainą. Ją dainavo Jörunduro tėvynainė Björk – kitas, jau mūsų dienų, Islandijos stebuklas, kurios likimas šiek tiek panašus į Paežerių Rožės. Buvo aišku, kad Jörundurą ir gražiai padainuoti moka, ir nors jo balsas buvo nestiprus, užtat klausia – puiki.

Prisimenu jo giedrą veido išraišką su jam tokia būdinga, kaip vėliau įsitikinau, truputį nedrąsia, lengvo gėdintiško humoro persmelkta šypsena. Ji lydėjo jį lyg atšvaitas jo turtingo dvasinio pasaulio, rimties ir begalinės meilės savo gimtajam kraštui. Tos dainelės žodžiai ir melodija iškart įsirėžė man į atmintį – supratau, jog tai charizmatiška asmenybė, brandi, nors jam tebuvo vos dvidešimt penkeri, ir jog tai ne vien labai apsiskaitęs, bet ir labai geras, doras, gilių jausmų žmogus. Supratau – iš jo ateityje bus galima daug ką sužinoti, daug ko pasimokyti, ir labai tuo apsidžiaugiau.

Esu dėkinga Jörundurui, kad per jį susipažinau su daugybe islandiškų tekstų, vardų, kultūros ir istorijos faktų, apie kuriuos nebuvau nei skaičiusi, nei girdėjusi, taip pat ir su senosios bei naujosios muzikos kūriniais. Jis buvo tikra vaikščiojanti enciklopedija – pirmiausia visko, kas buvo susiję su Islandija, bet ne tik. Turėjo atsivežęs su savimi portatyvinį magnetofoną ir daug kasečių, o tada tai buvo retenybė. Daugiausia tai buvo

Jörundurą Hilmarssoną su tėvais

islandų ir kitų skandinavų liaudies ir populiariosios muzikos įrašai, bet ne vien jie. Jörunduro dėka mes, jo bičiuliai, išgirdome ne tik Afrikos genčių gospelus, keistas ilgesingas, archajiškas Farerų salų chorines balades, kerinčias senovės islandų liaudies dainas, atliekamas galingo vyrų choro „Fótbærður“³, bet dar ir – kas jau buvo tikrai panašu į stebuklą – įrašą ką tik nuskambėjusios pasaulyje pašėliško grožio roko operos „Jesus Christ Superstar“. Mums tai buvo kažkas iš kito pasaulio, ką net minėti viešai bijojome, galėjome klausytis tik pašaliniais negirdint, todėl kolegės ateidavo pas mane, norėdamos pasiklausyti. Jörundurą toks ir liko mano prisiminimuose – apgaubtas nuostabių melodijų, poezijos eilių, sagų

Jörunduro Hilmarssonso (pirmas iš dešinės) šeima: tėvai, sesuo Anna Maria ir brolis Þorsteinnas

Jörundurur Hilmarssonas su seserimi Anna Maria

citatų ir kitokios turtingos jo gimtosios literatūros aureole. Nors buvo Dievo apdovanotas įvairiausiai talentais ir jo galvoje tilpo daugybė pasaulio kalbų ir žinių apie viską tarp dangaus ir žemės, man jis asocijavosi visų pirma su islandišku poetiniu žodžiu, islandų tautos liaudišku žodiniu paveldu ir jo išmintim, bet ne mažiau – ir su gražiais muzikos garsais.

Manau, ne vien man akyse gyvas tebestovi Jörundurur Hilmarssonas, nors pamažu jau tolsta migloje. Juk beveik 17 metų praėjo nuo jo ankstyvos mirties. Vis dėlto esu tikra, kad pakankamai spalvingai ir gyvai, gal net ir su panašiu jausmu, o gal už mane net ryškiau daug kas iš tada šalia jo buvusių žmonių prisimena, nes jis buvo

Jörundurur Hilmarssonas su seserimi Anna Maria
kaubojiškais drabužiais

smalsus, atviras, visiems prieinamas, lengvai ir noriai bendraujantis, branginęs ir puoselėjęs draugystės ryšį. Neabejoju, kad jam ilgam pavyko palikti po savęs atminimą, kupiną meilės ir pagarbos daugeliui iš mūsų, tuomet su juo bendravusių šalyje, kurią jis laikė savo antraisiais namais ir kur jam visuomet, kaip pats sakė, norėjosi sugrįžti – „antron vieton po gimtosios Islandijos“. Daug kas Jörundurą laikė savo artimu, netgi artimiausiu bičiuliu, žavėjosi juo kaip žmogum ir kaip mokslininku, iš pradžių jaunu ir perspektyviu, vėliau subrendusiu, pripažintu pasaulyje, kaip savo šalies piliečiu, karštu patriotu ir garbingu tikruoju jos Ambasadoriumi. Galų gale 1991-ųjų rugpjūtį juo ir tapo, kai buvo paskirtas garbės konsulu Islandijoje Lietuvos reikalams tvarkyti. Per savo trumpą garbės konsulo tarnystę (deja, ji truko tik metus!) Jörundurur Hilmarssonas sugebėjo pakloti tokius pamatus, nuveikti tokios svarbos darbą, kurio kitam ir kitomis istorinėmis aplinkybėmis būtų užtekę visam gyvenimui. Man atrodo, jo darbo vaisiai tik dabar aiškėja, o tada jų beveik nesimatė dėl jam būdingo kuklumo, nenoro pabrėžti savo nuopelnų.

Ypatingas buvo žmogus: patrauklus ir savo išvaizda, ir vidumi, nes labai harmoninga asmenybė. Jo negalėjai nepastebėti, neiškirti iš minios (ir ne todėl, kad buvo islandas tarp lietuvių, priešingai, islandai ir lietuviai antropologiniu požiūriu mažai skiriasi). Jis visada laikėsi labai oriai, savigarbos jausmas buvo jam įgimtas kaip ir vidinė laisvė, ir tai kriste krisdavo į akį, nors elgesys buvo santūrus ir kuklus. Atrodė visada geranoriškai nusiteikęs, be to, buvo iki panagių džentelmenas, sakyčiau, net riteriškas (moterų ir merginų atžvilgiu), ir tai nebuvo jokia poza. Buvo neįmanoma išvaizduoti, kad jis gali ką nors užgauti, iš ko nors pasityčioti. Švelnaus ir kartu labai tvirto būdo, visuomet aiškiai žinantis, ko nori ir ko siekia. Bent tokį išpūdį susidariau apie jį nuo pat pirmųjų dienų. Ir dar – jam negalėjai nieko primesti, negalėjai jo nuvilioti į šalį, jis visada buvo pasitikintis savo jėgomis, atkaklus ir užsispyręs, stiprus ir ryžtingas kaip ir jo protėviai norvegai, dar devintame šimtetyje nutarę išsivaduoti nuo nuožmaus karaliaus priespaudos. Nedideliais ir ne itin saugiais laivais, pasiėmę šeimas ir visą namų apyvoką, gyvulius, jie leidosi į nežinomą tolimą Islandiją. Ten įsteigė laisvųjų valstiečių visuomenę ir pirmąją Europos istorijoje demokratiją. Atrodė, jog už to trapius jaunuolio nugaros alsavo amžiai. Perkalbėti jo buvo tiesiog neįmanoma, o klausytis visada įdomu. Ir dar – jame nebuvo jokio apsimetimo, net menkiausio nenatūralumo. Gal kam tai, ką dabar pasakysiu, pasirodys ir perdėta, bet, mano nuostabai, ne kartą teko girdėti, ypač iš mūsų krašte apsilankiusių jo tėvynainių, jog daug kam Lietuvoje Jörundurur (arba Jorundas, kaip jo vardą išgirdo iš pirmų užkalbintų lietuvių jo mokinys Þórhallurur Eyþórssonas) ilgainiui tapo savotišku Islandijos simboliu, gyva islandiška legenda: „Iš Islandijos? Žinoma, aš pažįstu Jorundą, kas gi čia jo nepažįsta!“

Pirmasis Lietuvos garbės konsulas Islandijoje, pirmasis islandas, po sovietų okupacijos praskleidęs geležinę uždangą ir panoręs atvažiuoti studijuoti į Lietuvą, pirmasis Islandijos baltistas, pirmasis islandas, išmo-

kęs – ir ne šiaip, o nepriekaištingai – lietuvių kalbą, pirmasis, pradėjęs dėstyti dabartinės islandų kalbos kursą Vilniaus universitete (1971), o lietuvių – Reikjaviko universitete (nuo 1974)⁴. Pirmasis, išvertęs į gimtąją kalbą Kazio Borutos „Baltaragio malūną“ (1976), tapusį islandams pirmąja lietuvių grožinės literatūros kregždute. Pirmasis, išsamiai, kiek tai leido knygos pabaigos žodžio apimtis, supažindinęs savo šalį su lietuvių literatūra, istorija ir kultūra. Deja, šis lietuvių romanas, pirmas prabilęs islandiškai, kol kas taip ir liko vienintelis. Pažymėtina, jog tai buvo pirmasis „Baltaragio malūno“ vertimas į skandinavų kalbas, ir vėlgi – iki šiol vienintelis. Jūrundurą taip pat pirmasis organizavo tocharų kalbų studijas Reikjaviko universitete, buvo pirmasis tocharų kalbų specialistas Skandinavijoje, jis buvo pirmasis, sudaręs šių kalbų etimologinį žodyną, pirmasis, įsteigęs šioms kalboms skirtą mokslo žurnalą. Iš kur jis turėjo tiek jėgų, tiek energijos? Daug kur Jūrundurą Hilmarssonas buvo pirmasis, mėgo eiti nepramintais takais – lemtis, matyt, jį tiesiog užprogramavo būti pirmeiviu. Tačiau ta pati lemtis jam gyvenimo skyrė negailestingai mažai – vos 46 metus. Turint galvoje jo specialybę, tai kone akimirksnis. Mokslininkas filologas, pasirinkęs tokią itin sunkią, sakyčiau, nepatogią ir plačią sritį kaip lyginamoji kalbotyra (dar vadinama klasikine indoeuropeistika arba istorine komparatyvistika), kai tenka studijuoti visas šiam mokslui aktualias senąsias ir šiuolaikines kalbas, gilintis į šaltinius, kuriems gali būti ne vienas tūkstantis metų, yra priverstas praleisti marias laiko bibliotekose prie žodynų ir rankraščių; vartydamas naujausius mokslo žurnalus ir purtydamas laiko dulkes nuo storų suplyšusių foliantų, Jūrundurą po kruopelytę kaupė žinias, pro didinamąjį stiklą šifravo tekstus, skaitė, nagrinėjo, kopijavo, lygino, ieškodamas skirtumų ir panašumų, išskeldamas originalias hipotezes. Visa tai buvo kasdienis jo darbas.

Beveik pusė to jo trumpo gyvenimo, pats sąmoningiausias, brandžiausias ir kūrybingiausias jo laikotarpis, lygiai du dešimtmečiai, buvo stipriausiais saitais susiję su Lietuva. Tas ryšys kasmet stiprėjo ir gilėjo, kol galų gale tapo ne vien simpatija ir prisirišimu, bet ir neatskiriama jo gyvenimo dalimi. „Girdėjau, rašysi į „Krantus“ atsiminimus apie mūsų mieląjį Jūrundurą? Į numerį, kuris bus visas apie Islandiją? Būtinai rašyk, žinoma, jo pamiršti negalima, juk jis mums buvo islandų islandas!“ – garsiai drąsino mane telefonu Aleksas Girdenis – vienas žymiausių baltistų, vienas Jūrundo pačių pačiausių širdies bičiulių, konsultantų, kolegų bei mokytojų moksle ir vienas nuolatinių šachmatų varžovų. „Jūrundurą Hilmarssoną buvo ilgus metus Filologijos fakultete ir skleidė šviesą“, – taip lakoniškai ir kartu lyriškai reziumavo savo pažintį su juo kalbėdamas Seime Jūrundo atminimui skirtoje konferencijoje (2006 metų kovą) Emanuelis Zingeris, taip pat artimas Jūrundo bičiulis, ypač paskutiniaisiais jo gyvenimo metais, kai abu buvo tapę politiniais bendražygiais. O populiaris kultūros bitelė ir leidėja, leidyklos „Apostrofa“ direktorė Giedrė Kadžiuitytė, kalbėdama per savo jubiliejų, tiesiog prisipažino, kad Jūrundurą galbūt buvo tas žmogus, kuris suvaidino kone ryškiausią vaidmenį jos dvasiniame gyvenime. Ar

timais Jūrundo bičiuliais tapo visas būrys žinomų Lietuvos kultūros ir mokslo žmonių – profesoriai Vincas Urbutis, Juozas Pikčilingis, Vacys Milius, Simas Karaliūnas, Vytautas Vitkauskas, Algirdas Sabaliauskas, Bonifacas Stundžia, Evalda Jakaitienė, vėliau Leonas Petravičius, Olegas Poliakovas⁵, Juozas Karaciejus, kraštotyrininkas Rimas Matulis, filosofas Arvydas Juozaitis, skulptorius Vladas Vildžiūnas su žmona Marija ir daug kitų. Štai kokiais žodžiais palydėjo Jūrundurą Hilmarssoną Lietuvos Respublikos Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis, atsiliepdamas į skaudžią žinią apie bendražygio netektį („Morunblaðið“, 1992, rugpjūčio 26):

Lietuva neteko gero ir nuoširdaus bičiulio. Jūrundurą Hilmarssoną didesnę savo gyvenimo dalį tyrinėjo lietuvių kalbą Vilniaus universitete kaip mokslininkas, kalbininkas ir vertėjas. Jūrundo karšto susidomėjimo ir puikios mūsų kalbos ir mūsų tautosakos pažinimo dėka Kazio Borutos romanas „Baltaragio malūnas“ tapo skaitomas ir pamėgtas tolimoj Islandijoje. Jo meilė Lietuvai ir pagarba jos tautai jautėsi viskame, ko jis ėmėsi. Nepaisydamas pablogėjusios sveikatos, jis nenutraukė savo paramos Lietuvos žmonių kovai už nepriklausomybę, sutiko prisimti mūsų šalies garbės konsulo pareigybę. Kai žmogus taip staiga išeina iš gyvenimo, jis palieka daug nepabaigtų darbų ir svajonių, kurioms jau nelemta tapti tikrove. Daug lietuviškų literatūros kūrinių laukė, kad juos paimtų į savo rankas islandų vertėjas, daug kas pasigės draugiško pokalbio, šiltos jo šypsenos. Deja, gyvenimas pasirodė per trumpas. Te Lietuvos bičiulis Jūrundurą Hilmarssoną ilsisi ramybėje gimtoje Islandijos žemėje. Mūsų širdyse jo atminimas liks visiems laikams.

MIMIRO ŠALTINIS

Jau per pirmąjį mūsų susitikimą pajutau sutikusį „savo kraujo grupės“ žmogų, artimų interesų kolegą ir bendramintį, nepaprastai išprususią asmenybę, atgabenusią ant savo pečių išpūdingą kultūrinį lobį. Tos skandinaviškosios auros senajame Vilniaus universitete tuo metu man kaip tik labai trūko. Manau, ne vien man, jos trūko apskritai, bet kalbėti, žinoma, galiu tik už save.

Iškart pagalvojau: galbūt jo atvykimas į Lietuvą bus lemtingas? Gal tai naujos – skandinaviškosios – eros pradžia? Gal ir islandų literatūrai su visais jos lobiais šio šiauriečio dėka staiga bus lemta pražysti ir čia, pas mus, viename seniausių Europos universitetų? Galbūt stebuklingasis Mimiras⁶ jau prasiveržė lietuviškame dirvožemyje, gal net išsilie kaip upė?

Tais metais tai atrodė utopija. Juk visoje Sovietų Sąjungoje skandinavų kalbos nebuvo plačiai paplitusios, buvo dėstomos vien Leningrade ir šiek tiek Maskvoje, kur buvo leidžiami skandinaviškų knygų vertimai ir mokslinė literatūra. Egzistavo tik vienas skandinavistikos centras, mokomasis ir mokslinis – tai buvo Leningrado universiteto Skandinavų filologijos katedra, tik ją baigę nedaugelis studentų galėjo tapti tuomet retų kalbų specialistais. Net Maskvoje tikro akademinio skandinavis-

tikos centro nebuvo, nors ten, kaip iš dalies ir Leningrade, dirbo pavieniai vertėjai, leidyklose buvo leidžiamos skandinavų autorių knygos. Tiesa, tik vadinamųjų pažangiųjų, daugiau ar mažiau prokomunistinių, nepavojingų, pageidautina – dar atliekančių „svarbią“ kultūrinę (iš tikro – ideologinę) „misiją“. Neatsitiktinai net ir leidyklos, leidusios grožinius vertimus iš užsienio kalbų, vardas buvo „Progress“, o ne, pavyzdžiui, „Mir“⁷, kas būtų buvę logiškiau ir gražiau. Skandinavistika šiek tiek buvo dėstoma Maskvos universitete, bet ne taip sistemingai, kaip Leningrade, daugiau – būsimiems diplomatams praktiškai uždarame Tarptautinių santykių institute. Skandinaviškoji redakcija Sąjunginiame radijo komitete varė nuo ryto iki vakaro propagandą visomis skandinavų (tik ne islandų, nes nebuvo specialistų) kalbomis. Kur kas mažiau, bet skandinavistika vis dėlto buvo plėtojama ir Baltijos šalyse – daugiausia Estijoje (Taline ir Tartu), per ryšius su Suomija ir Švedija. Ten buvo žmonių, mokančių švedų, norvegų dar nuo senesnių arba tarpukario laikų. Vienas kitas estas netgi galėjo versti tiesiai iš islandų, kaip, pavyzdžiui, legendinis Henrikas Sepamaa, dar prieš karą spėjęs išversti beveik visą skandinavų klasiką, vėliau tapęs žymiausiu Laxnesso vertėju į estų kalbą. Šis žmogus mokėjo neregėtai daug kalbų, bet už tą savo meilę kalboms jam teko brangiai sumokėti: kelerius metus praleido lageryje, visų pirma dėl to, kad buvo esperantininkas. Taip pat ir Rygoje buvo – nors nedaug – vertėjų, gidų, dėstytojų, mokančių skandinavų kalbas, ypač švedų. Kai kurie iš baltistų irgi mokėjo skandinavų kalbas, kaip, pavyzdžiui, daug kam Lietuvoje žinomas Konstantinas Karulis, puikiai mokėjęs švediškai ir daniškai. Latvių skandinavistus labai rėmė Stokholmo universiteto profesorė Velta Rūķe-Draviņa, dažnai lankiusis ir Vilniuje. Kai kuriuos kitų Baltijos šalių skandinavistus pažinojau, stengiausi su jais bendrauti, nes tai buvo ypač naudinga verčiant tų pačių autorių kūrinius.

DEDAMI PAMATAI

O Lietuvoje viso to, galima sakyti, apskritai nebuvo. Seni prieškariniai ryšiai, nespėję sustiprėti, nutrūko, dėmesys Skandinavijai, kuris, nepaisant visko, visuomet buvo gyvas, buvo ne tik neskatinamas, bet ir akivaizdžiai slopinamas, žinoma, atvirai to nedemonstruojant. Todėl ir vertimai dažniausiai buvo tik formaliai „iš skandinavų“, o iš tikrųjų buvo verčiama iš rusų arba lenkų, vokiečių kalbų, dažnai net neinformuojant apie tai skaitytojo, tai gi ne tik iš antrų, bet dar net ir iš trečių rankų, – vertimų vertimai. Tokia padėtis buvo, žinoma, apgailėtina ir nepatenkinama, tačiau toleruojama. Jai pakeisti vėliau prireikė daug metų ir daugelio žmonių triūso. To darbo vaisiais, kuriuos turime dabar, kai yra sudaryti ir išleisti beveik visų skandinavų kalbų žodynai, kai kasmet išeina dešimtys vertimų iš skandinavų kalbų, galime iš tikrųjų didžiuotis. Jörunduro indėlio šioje srityje, ko gero, neįmanoma pervertinti, nes tai, ką jis darė, turbūt buvo pats svarbiausias dalykas – pažadinti interesą ir pradėti ruošti pamatus. Pasinaudodamas kiekvienu savo apsilankymu Lietuvoje, trumpesniu ar ilgesniu, jis atkakliai ir meto-

diškai pradėjo varyti islandiškąją vagą: skaityti paskaitas ir paskaitėles apie islandų kalbą, pasakoti apie Islandiją Vilniaus universitete ir „Žinijos“ draugijoje. Pakviestas į mokyklą, net vaikučiams darželyje, kurį lankė jo dukra, pasakojo, kokia graži jų naujos draugės šalis. Skelbė Universitete islandų (o paprašytas – noriai ir norvegų) kalbos fakultatyvą, kurį pradėjo lankyti nemažai Universiteto dėstytojų ir Mokslų akademijos darbuotojų, konsultavo vertėjus (iš pradžių tokie buvome tik aš ir Leonas Petravičius), skelbdavo islandų muzikos vakarėlius (pas mus namuose arba bendrabutyje). Kad šiandien islandų kalba, nors ne kaip specialybė, dėstoma Vilniaus ir Kauno universitetuose, nemažas yra Jörunduro Hilmarssono nuopelnas. Lietuviai studentai dabar mokosi Islandijoje, dalyvauja islandų kalbos kursuose Reikjaviko universitete, o islandai – Vilniuje, vyksta dėstytojų ir doktorantų stažuotės, Vilniaus universitete skaitomos paskaitos ir rengiami senosios islandų kalbos ir literatūros seminarai, konferencijos⁸, skaitoma daug teorinių arba lyginamųjų kursų, kur pasiremiama islandų kalba. Taigi mums nederėtų užmiršti, kad visa tai pasiekti padėjo Jörunduro Hilmarssono pradėta veikla, kai jis pirmą kartą paskelbė islandų kalbos kursą Vilniaus universitete dar 1971-ųjų rudenį. Tai buvo kone pirmieji skandinavistikos žingsniai šioje aukštojoje mokykloje, o islandistikos – iš tiesų pirmieji.

SKANDINAVIŠKOJI DIRVA

Kiekvienąsyk, Jörundurui atvykus į Lietuvą, man teko su juo artimai bendrauti, jį globoti. Ypač pirmaisiais kartais. Mat buvau neblogai susipažinusi su islandų ir kitų skandinavų šalių literatūra, galėjau beveik laisvai kalbėti islandiškai. Tais laikais Universitete jokių skandinaviškų studijų nebuvo, nebuvo Skandinavistikos katedros, vėliau tapusios Skandinavistikos centru.

Vis dėlto būtų klaidinga tvirtinti nebuvus jokių užuomazgų skandinavų ir islandų studijoms ir Lietuvoje. Bandymų paskelbti tai viena, tai kitą skandinavų kalbų (senosios islandų, švedų, danų) fakultatyvą Vilniaus universitete kai kurių Filologijos fakulteto dėstytojų – docentų Ričardo Mirono⁹, Alfonso Laučkos rūpesčiu tikrai buvo, nors tie kursai kažkodėl neįsitvirtindavo. Domėjimasis kaimynų šalimis ir jų literatūra egzistavo nuo seno, užtenka paminėti ryškiausius pavyzdžius – verčiamos Henriko Ibseno, Augusto Strindbergo pjesės (jos nuneina nuo scenos), Knuto Hamsuno ir Sigrid Undset romanai. Čia ir Juozo Balčikonio (1918), o dar anksčiau – Petro Vileišio¹⁰ ir kitų daryti H.K. Anderseno pasakų vertimai, Kazio Borutos tarpukario kūrinys „Kelionė į Šiaurę“. Kazys Pakštas, kiek vėliau ir Matas Šalčius kelia Baltoskandijos idėją, Pranas Mašiotas verčia šiaurietiškos tematikos knygutes vaikams, visų pirma Jono Sveinssonso populiariąją seriją apie Nonni. Čia ir pokariniai Selmos Lagerlöf romanų leidimai, nepriklausomos Lietuvos diplomatų (Jurgio Savickio, Igno Šeiniiaus) skandinaviškoji kultūrinė švietėjiška veikla. Ši bei tą skandinaviško nuveikia grįžę į Lietuvą buvę Skandinavijos universiteto prieškariniai studentai: Juozas Jurginis, studijavęs Stokholme, rašo apie Švediją, Rimantė Jablonskytė-Riman-

tienė verčia iš švedų ir norvegų kalbų. Jie palaiko ryšį su Švedijoje gyvenančiais lietuviais filologais (Juozu Lingiu Stokholme, Zigfridu Kalvaičiu Kungälvo miestelyje). Prieš karą Vytauto Didžiojo universitete buvo dėstoma švedų kalba.

Dabartinė Islandija iš tiesų pradeda plačiau domėtis tik prasidėjus Atgimimui, ypač po to, kai ji pirmoji mus pripažino. Iki tol net VU įkūrus Skandinavistikos katedrą (1991) islandistikos studijų nebuvo. Ir nekeista – užmegzti ryšius, tarp jų ir kultūrinius, tarp Lietuvos ir, pavyzdžiui, Danijos arba Švedijos buvo daug svarbiau, nes jie ir istoriškai buvo glaudesni negu su mažąja Islandija, kuri pati suverenia valstybe tapo tik tada, kai Lietuva tą suverenumą prarado, būtent 1944 metais. Iki tol ji buvo Danijos dalis, gili jos provincija, taigi ryšių ir negalėjo būti. Nors Vilniaus universiteto garbei reikia paminėti, kad pirmasis islandų literatūros šedevrų, abiejų senųjų „Eddų“, vertimas Europoje į kitas kalbas buvo atliktas 1807 metais profesoriaus Joachimo Lelevelio (1786–1861)¹¹, kuris skandinavų literatūrą gerai žinojo¹², ją dėstė ir vertė; ja domėjosi ir kiti tuomet Vilniaus universitete dirbę profesoriai¹³.

TEODORAS BELIACKINAS

Iš Jörunduro sužinojau apie vieną labai įdomų žmogų iš Lietuvos, kuris, prieš karą patekęs į Islandiją, ten pradėjo veikti panašiai kaip Jörundur Lietuvoje, tik trisdešimt metų anksčiau. Net ir likimai jų daug kuo panašūs. Tai buvo kaunietis Teodoras Beliackinas (1907–1947)¹⁴, kilęs iš žydų šeimos, garsaus Kauno advokato Beliackino sūnus. Kai jis pirmą kartą atvyko į Islandiją, šalis, jos gamta ir žmonės padarė jam tokį didelį įspūdį, kad jis nutarė būtinai išmokti jų savitą kalbą (buvo poliglotas), sužinoti daugiau apie šio krašto kultūrą ir istoriją. Atvažiavęs antrą kartą, įstojo į Islandijos universitetą studijuoti skandinavų filologijos ir islandų kalbos. Prasidėjus karui užsibuvo Islandijoje. Jo tėvai žuvo Lietuvoje per Holokaustą. Teodoras baigė filosofiją, islandų filologiją, taip pat prancūzų kalbą, gavo tų dalykų mokytojo diplomą, – užsieniečiui tai buvo išvis negirdėta. Buvo vedęs islandų mergaitę, studentę Svavą Águstdóttir, bet netrukus susirgo ir mirė. Jeigu neklystu, jis lankėsi Jörunduro senelio namuose, kadangi jo tėvas ir Jörunduro senelis (o gal tėvas?) buvo geri pažįstami, abu garsūs advokatai, taigi senelis galėjo papasakoti apie Teodorą Beliackiną savo vaikaičiui. Nekrologą Beliackinui parašė Islandijos garsenybės Halldóras Laxnessas ir Guðmunduras Hagalinas. Beliackinas labai palaikė Lietuvos nepriklausomybę, daug rašė ir kalbėjo šia tema, kreipdamasis į ne vieną organizaciją su įvairiais atsišaukimais ir protestais, tuo labai erzindamas vietinę prokomunistinę spaudą. Ir spauda ėmė jį persekioti, apšaukdama „lietuvišku fašistu“, net reikalaudama išsiųsti jį į Lietuvą, kaltindama priešiška Islandijai veikla, nes jis rašė demaskuojančius straipsnius prieš Sovietų Sąjungą, užpuolusią Suomiją ir vėliau užėmusią Baltijos šalis. Tuo metu Sovietų Sąjunga buvo užmezgusi gerus ryšius su Islandija. Tačiau draugai, kurių Beliackinas spėjo įsigyti šioje šalyje nepaprastai daug, jį užstojo. Šis žmogus Islandijoje buvo labai populiarus,

kadangi bendravo su rašytojais ir kitais kultūros veikėjais, skaitė paskaitas, dalyvavo literatūrinėse ir politinėse diskusijose, prieškariu Islandijoje daug rašė apie Lietuvą ir Lietuvoje – apie Islandiją. Prasidėjus karui, jo straipsniai, suprantama, galėjo būti spausdinami tik užsienio lietuvių spaudoje (daugiausia, kaip vėliau sužinojau, rašė į dienraštį „XX amžius“ Amerikoje, nors surasti jo rašinių į ten iš Islandijos kol kas nepavyko; tiesa, vieno jo straipsnio pavadinimą aptikau – „Šalis, kur visi žmonės karališko kraujo, bet neturi pavardžių“). Kaip rašo Hagalinas, Beliackinas islandų poeziją vertė į lietuvių kalbą, o lietuvių poeziją – į islandų, siuntė vertimus į lietuviškąją spaudą Švedijoje. Minima, kad buvo parašęs romaną apie Lietuvą islandų kalba, kuris turėjo pasirodyti 1947 metais. Kasmet vasario 16-osios proga Islandijos laikraščiuose pasirodydavo jo išsamūs straipsniai apie Lietuvą, jos istoriją ir kultūrą, gamtą, antroponimiką. Jeigu ne karas, šis žmogus būtų galėjęs daug nuveikti Lietuvos ir Islandijos suartėjimo labui.

ISLANDIŠKOJI DIRVA. ISLANDŲ LITERATŪRA

Tuomet, kai susipažinau su Jörunduru, pati buvau dar neseniai, 1964-ųjų pavasarį, atvykusi į Vilnių po aspirantūros Leningrado universitete, kur studijavau pas žinomą profesorių Michailą Steblin-Kamenskį (1903–1981). Tai buvo garsiausias to meto Rytų Europos skandinavistas, įsteigęs pirmą, ir tada vienintelę, tuometinėje Sovietų Sąjungoje Skandinavų filologijos katedrą bei sėkmingai jai vadovavęs apie 40 metų. Jo vardas Jörundurui buvo gerai žinomas¹⁵, apie šį mokslininką jis buvo daug girdėjęs dar studijuodamas Norvegijoje iš savo mokytojo Christiano Stango, taip pat kolegos ir tėvynainio profesoriaus Helgi Haraldssono, kuris dirbo Oslo universitete ir buvo didelis Steblin-Kamenskio gerbėjas. Todėl su Jörunduru iš karto radome daug bendros kalbos ir bendrų interesų. Mane domino visos naujienos islandų literatūros ir kalbotyros mokslų srityje, taip pat suvokiau, jog turiu puikią galimybę lavinti savo islandų kalbos mokėjimą, padedama tokio subtilaus šios šalies kultūros žinovo kaip šis tuomet prieš mane sėdintis jaunuolis. Iš karto įsitikinau, o vėliau vis dažniau patirdavau, kad jis yra talentingas pedagogas, mokantis efektingai pateikti žinias taip, kad klausytojui niekada nebūtų nuobodu. Savo pamokėlėms Jörundurą naudodavo gražiai iliustruotus islandiškus I–IV klasės mokinių skaitinius, o klasikinis Stefano Einarssono¹⁶ vadovėlis, iš kurio kadaise mokiausi, nors šiaip puikus, buvo jau be galo pasenęs savo tekstine medžiaga. Nei lietuviško, nei rusiško vadovėlio nebuvo, kaip nėra ir dabar, ir Jörundurą žadėjo kada nors tokį lietuviams parengti. Jo pamokėles lankė fakulteto dėstytojai, daugiausia anglistai ir germanistai: Alfonsas Laučka, Vytautas Balaišis ir Leonas Petravičius, atrodo, dar ir Aleksas Girdenis, taip pat vienas kitas iš Mokslų akademijos, Pedagoginio instituto ir „Vagos“ leidyklos. Leonas Petravičius vėliau tapo vienu geriausių grožinės literatūros vertėjų iš skandinavų kalbų, visų pirma norvegų ir danų, paskaitintas to paties Jörunduro, tiesa, dar kiek anksčiau Eugenijos Stravinskienės¹⁷, kuri kaip tik tada pradėjo vers-

Baigęs gimnaziją ir priimtas studijuoti į Oslo universitetą

ti iš švedų kalbos, o vėliau tapo garsiausia knygų iš šios kalbos vertėja. Manau, kad Jörundurui indėlis čia buvo itin svarus, nes prisidėjo prie skandinavų ir lietuvių kultūrinio suartėjimo.

Savo ruožtu ir mano susikrautėji „islandiški turtai“ jį labai sudomino, buvo maloni jam staigmena, kuria galėjo pasinaudoti. Apie mūsų gyvenimą ir sąlygas už geležinės uždangos, kur pateko pirmą kartą kaip antras po Lietuvos prijungimo prie Sovietų Sąjungos stažuotojas iš Vakarų Europos, atvykęs studijuoti lietuvių kalbos¹⁸, jis neturėjo žalio supratimo, kaip ir apie esamus mūsų šalių kultūros ir mokslo ryšius. Visa tai turėjo sužinoti ateityje, bet mokinys buvo labai stropus, pasiryžęs šturmuoti kalnus. Jörundurui buvo labai įdomu susipažinti su mano vertimais iš islandų kalbos, tiesa, tada tai buvo daugiausia vertimai į rusų kalbą. Negausūs mano vertimai į lietuvių kalbą (o čia už pagalbą taip pat turiu būti dėkinga Jörundurui) pasirodys tik vėliau. Į rusų pradėjau versti dar studijuodama Maskvoje, siūlydama leidykloms tuos rašytojus, kurie man atrodė įdomiausi – Halldóras Stefánssonas, Ólafuras Jóhannas Sigurðssonas, Jakobina Sigurðardóttir, Jóhannas Helgi ir, žinoma, islandų literatūros grandas Halldóras Laxnessas. Kadangi kitų specialistų, kurie galėtų versti, tais laikais nebuvo ir Rusijoje, vertimus gaudavau lengvai, tik darbuokis. Jörundurui iškart įvertino mano kuklią islandišką biblioteką, kurioje vis dėlto buvo susikaupę jau apie keli šimtai tomų. Jis godžiai puolė visa tai skaityti, visą žiemą skolinosi beveik kas vakarą po

knygą – buvo labai pasiilgęs gimtojo žodžio, nes gyveno užsienyje. Nesitikėjo rasti čia mano bibliotekos pasididžiavimo – Sigfuso Blöndalio islandų–danų žodyno (Reykjavik, 1920–1924), seniai tapusio retenybe ir Islandijoje, o jį buvau gavusi dovanų iš Ninos Krymovos (1902–1983), garsios Maskvoje danų kalbos žodynų autorės ir vertėjos iš skandinavų kalbų¹⁹. Jam buvo labai pravartu, kad galėjo tikėtis mano pagalbos ir žengdamas pirmuosius žingsnius mokantis lietuvių kalbos. Laimė, netrukus jis gavo kur kas geresnių dėstytojų, ypač kai jį „perėmė“ į savo rankas lituanistė Vytautė Eidukaitienė, garsėjusi gebėjimu per neįtikėtinai trumpą laiką nelietuvių studentą išmokyti gražiai kalbėti ir rašyti bendrine lietuvių kalba. Pirmosiomis dienomis ir netgi savaitėmis jam buvo labai svarbūs mano paaiškinimai islandiškai, į pagalbą visuomet galėjom pasitelkti ir rusų kalbą, nes Jörundurui puikiai mokėjo rusiškai. Jis net buvo išvertęs iš rusų į islandų kalbą keletą knygelių apie šachmatus. Tuo metu, kai Islandijoje vyko legendinis pasaulinis šachmatų turnyras tarp Bobby Fischerio ir Boriso Spasskio, jis buvo įsidarbinęs kaip vertėjas ir konsultantas. Laiške (1972, rugsėjo 18) tik apgailėstavo, kad nėra šalia Alekso (Girdenio – S.S.), kuriam tai būtų buvusi tikra šventė.

LIETUVIŲ KALBOS IR LIETUVOS STUDIJS

Bet prieš pradėdamas ruošti ir purenti čia islandišką vagą tas drąsus ir ne mažiau darbštus Islandijos pionierius pats sau iškėlė užduotį – kuo giliau ir greičiau įeiti į lietuviškąją dirvą, kuo visapusiškiau pažinti jam suvis naują tikrovę, – juk tam ir yra atvažiuavęs. Tiesa, į Lietuvą jis buvo atvykęs ne vienas, o su šeimyna, kadangi buvo pasirošęs praleisti Vilniuje visą žiemą, gal net ir pavasarį. Kartu su juo atkeliavo gražutė jaunutė (bent taip ji atrodė) pirmoji jo žmona Jóhanna Pétursdóttir (jiedu su Jörundurui buvo klasiokai ir vedę labai anksti) ir dar jų dukrelė Þorgerður, kuriai tada buvo truputį daugiau nei dveji metukai. Juos apgyvendino kukliame, bet tvarkingame butuke Čiurlionio gatvėje, pirmu numeriu pažymėtame name, kuris buvo ne tiek bendrabutis, kiek Universiteto „svečių kambariai“, – čia paprastai apsistodavo atvykę į komandiruotę dėstytojai. Jóhanna, kuri buvo, anot Jörundurui, „fabrikanto duktė“, jautėsi ten ne tokia laiminga. Jörundurui, nors jis irgi buvo iš pasiturinčios šeimos, buvo viskas gerai.

Šeimai įsikūrus bendrabutyje, Jörundurui pradėjo dirbti iš peties, su visu jam būdingu užsidegimu ir metodišku atkaklumu. Visų pirma reguliariai, vos ne kasdien, mokėsi pas lituanistę Vytautę Eidukaitienę, kuri tada buvo Lietuvių kalbos katedros laborantė, o kartu ir dėstytoja. Jam – ideali mokytoja, nes buvo įvaldžiusi praktinės lietuvių kalbos, žodžiu ir raštu, efektyvaus dėstymo metodiką, be to, nuostabus, labai nuoširdus žmogus. Pamokos dažnai vykdavo jos namuose, kai reikėdavo aplinkos daiktų, – taip abiem buvo patogiau. Ji gyveno šalia Universiteto, tada Gorkio (buv. ir dab. Pilies) gatvėje. Eidukaitienė rūpinosi Jörundurui tiesiog motiniškai: lydėjo į muziejus, į kiną, teatrus (nuvedė į Lietuvių dramos teatrą, kur kaip tik tada buvo rodomas

„Baltaragio malūnas“), ir, žinoma, daug su juo skaitė. Labiausiai jis mėgo skaityti paralelinius tekstus – tokį skaitymą laikė efektyviausiu būdu mokytis naujos kalbos. Daugiausia taip skaitė Laxnesso vertimus, nes Laxnesso romanus islandiškai vos ne atmintinai mokėjo, ypač „Islandijos varpą“²⁰, ir tai buvo suprantama, nes šio romano herojus – realus asmuo, suvokiamas kaip gyvas islandų kultūros ir nepriklausomybės simbolis²¹. Tame romane buvo nemažai „aštrių“ momentų, kurių mūsų cenzūra negalėjo praleisti. Vertimas per rusų kalbą išvis galėjo nuvesti skaitytoją „į lankas“. Gretindamas sakinį su sakiniu, greit padarė atradimų. Pasirodo, „brandaus socializmo laikais“ redaktoriai galėjo elgtis kaip panorėje, vertimus kupiūruoti buvo įprasta. Jörundurą tai tiesiog siutino, nes paprastai būdavo kupiūruojamos pačios „nepatogiausios“, dėl vienos ar kitos priežasties nepageidautinos vietos, geriausiai atveju aštrūs kampai būdavo smarkiai nugaludinami. Aš ir Eidukaitienė diplomatiškai stengėmės išsisukti, kaip nors paaiškinti. Juk nepasakysi tiesiai šviesiai apie cenzūrą, tad sakai – atseit vertėjas turbūt nesupratęs subtilesnės vietos, gal gerai nemokėjęs kalbos. Pamažu mūsų gyvenimo orientyrą Jörundurui pradėjo aiškėti. Likimo ironija – su savų arba užsienio autorių kūrinių redagavimo stiliumi, kuris tuo metu karaliavo Lietuvoje, teko ir jam pačiam susidurti (žr. toliau apie Borutos romano vertimą), nors vertėjas apie tai, ko gero, taip ir nesužinojo.

Mokslinėms Jörunduro studijoms vadovavo profesorai Vytautas Mažiulis ir Vincas Urbutis, taip pat ir Aleksas Girdenis, kurių paskaitas (prūsų kalbos, lietuvių žodžių darybos ir fonologijos) jis lankė ir su jais konsultavosi. Taip pat dažnai konsultavosi su Vytautu Vitkausku, žinomu leksikografu, nes žodynų parengimu labai domėjosi. Tačiau daugiausia vis dėlto dirbo savarankiškai bibliotekose, paprastai VU Profesorijų skaitykloje. Kaip šiandien matau jį skendintį ten po kalnais knygų, kurias užsisakydavo iš viso pasaulio bibliotekų. Kai kurių mokslininkų (Alexandro Nikolajevo) nuomone, Jörundurą buvo autodidaktas, ir tame yra tiesos. Nors žymių mokslininkų vaidmuo jo moksliniam formavimuisi buvo itin didelis – jo pirmojo mokslinio vadovo Christiano Stango, vėliau Wernerio Winterio ir Frederiko Kortlandto²², taip pat tėvynainio Hreinno Benediktssono. Svarbiausia, kad jis buvo apdovontas *curiositas divina* (dieviškuoju žingeidumu – *lot.*), kaip yra sakęs jo bičiulis docentas Jónas Gunnarssonas, iš pradžių dėstęs jam Osle, vėliau tapęs jo kolega, mokinio ir artimu pasekėju, kai abu dirbo Reikjaviko universitete.

DARBŠTUMAS, PRODUKTYVUMAS

Vos tik spėjęs apšilti naujoje vietoje, šeimai įsikūrus bendrabutyje ir susitarus dėl dukrelės priėmimo į Universiteto vaikų darželį, jau kitą dieną jis pasirodė vadinamojoje Profesorijų skaitykloje, kuri buvo skirta Universiteto dėstytojams ir aspirantams, ir nieko nelaukdamas pradėjo dirbti iš peties: užsiėmė stalą vidury salės, atsinešė nuo lentynų žodynus, išdėstė keletą storų aplankų su popieriumi, rašymo priemonės (kom-

piuterių tada dar nebuvo). Aišku – prie to stalo bus rimtai dirbama. Ir iš tikrųjų. Jis pasirodydavo salėje vienas pirmųjų, prieš tai nuvedęs į darželį tuometinėje Gorkio gatvėje mažąją Torgutę, – taip pakrikštijo ją darželio auklėtojos ir vaikai. Ir praktiškai nepakildavo nuo stalo iki šešių vakaro, kartais gerokai vėliau, darydamas pertraukas tik susitikimams su dėstytoja Eidukaitiene. Šitoks darbingumas kėlė aplinkinių pagarbą ir nuostabą. Nors islandams tai būdinga – kitaip ši mažytė tauta, turinti truputį daugiau negu ketvirtį milijono gyventojų, nebūtų atlaikiusi visų bausių negandų savo praeity, nebūtų sukūrusi tokių kultūros lobių. „Žinai, pas mus kiekvienas dirba mažiausiai dviejose arba trijose darbovietėse – kitaip neturėtume moderniausių butų, viso socialinio aptarnavimo, be to, visos funkcijos save gerbiančioje valstybėje turi būti vykdomos, taigi mūsų turi viskam užtekti“, – šmaikštavo jis. Retkarčiais skaitykloje pasirodydavo ir Jóhanna, jo žmona, ji pavartydavo kokį anglišką žurnalą ar albumą ir vėl grįždavo į Čiurlionio gatvę. Ji aiškiai nuobodžiavo, nes, kitaip nei vyras, nesidomėjo kitom kalbom ir kultūrom, o nemokėdama kalbos nelabai galėjo ir bendrauti. Tuo tarpu Jörundurą į viską žiūrėjo plačiai atvertomis akimis, daug kas jį žavėjo, stebino ir pradžioje daug kas jam buvo nesuprantama.

Jörundurą iš karto įvertino kolegų draugiškumą ir nuoširdumą, ne vienas jį kviesdavosi į namus, ypač paaiškėjęs, kad jis gerai žaidžia šachmatais. Nuolatinis šachmatų partneris, taip pat ir artimiausias draugas bei pašnekovas jam tapo Aleksas Girdenis, tada dar visai jaunas dėstytojas lituanistas, dabartinis profesorius ir akademikas, taip pat ir kiti dėstę Universitete arba dirbę Lietuvių kalbos institute filologai, istorikai ir žurnalistai: Stasys Makauskas, germanistas Albinas Masiliūnas. Jų kompanijoje Jörundurą jautėsi itin puikiai. Draugavo jis (tiesa, tai prasidėjo gal kiek vėliau) ir su profesoriumi Vincu Urbučiu, kurį labai gerbė ir kurio patarimus labai vertino, taip pat kaip ir gautus iš Simo Karaliūno, – abiejų šių didelių Lietuvos mokslininkų sritys buvo jam labai artimos. Jörundurą stengėsi kuo plačiau susipažinti su Lietuvos kultūra ir istorija. Orams atšilus jis nutaria aplankyti Kauną, čiurlioniškas vietas ir Poezijos festivalius Druskininkuose, Panevėžį, kur ką tik Silvestro Gaižiūno pastangomis buvo įsteigta Baltoskandijos akademija, Kernavę. Visur jį rūpestingai lydė Eidukaitienė arba vėliau sesutės Kadžiulytės, arba kas nors iš katedros lituanistų. Studijuodamas Vilniuje, Jörundurą nuo pat pirmųjų dienų stengiasi išnaudoti unikalią progą susitikti oficialioje arba neoficialioje aplinkoje su daugeliu pasaulio baltistų, kurie vis dažniau čia lankosi atvykdami į konferencijas arba darbui bibliotekose, nes Vilnius pamažu vis labiau tampa pasaulinės baltistikos centru. Į jį besitelkiantys baltistai – tai Marija Gimbutienė, Velta Rūke-Draviņa, Williamas R. Schmaltiegas, Wolfgangas P. Schmidas, Raineris Eckertas, Wojciechas Smoczyński, Frederikas Kortlandtas, Julesas (Džalsas) Levinas, Vladimiras Toporovas, Tatjana Bulygina ir kiti. Šią galimybę Jörundurą labai vertina ir kaip reikiant išnaudoja.

„KEISTENYBĖS“ IR IŠŠŪKIAI. KĄ MĖGO IR KO NEMĖGO JŪRUNDURAS GYVENDAMAS LIETUVOJE

Jau per pirmąjį susitikimą su Jūrunduru pajutau jo išskirtinumą, todėl negaliu apie tai nepapasakoti. Jis atėjo neįspėjęs, nepranešęs, tiesiog nukrito ant galvos. Ryte atvykęs traukiniu iš Maskvos, į kurią buvo atsukęs iš Oslo, palikęs bendrabutyje daiktus, žmoną ir mažą dukrelę, vakare staiga išdygo prie mūsų buto Antakalnyje durų. Aš buvau užtrukusi skaitykloje, vyras išvykęs į komandiruotę. Atidariusi duris mūsų nejauno amžiaus šeimininkė, kurią mes pagarbiai vadinome teta Verute, visai neseniai atvykusi iš Bajorų kaimo prie Salako miestelio padėt mums auginti mažąją dukrelę ir dar labai nedrąsiai besijaučianti dideliame mieste, sutriko ir net ne juokais išsigando, išvydusi svetimą „nemūsiškos“ išvaizdos jauną tamsių ūsiukų vyriškį su plaukais ligi pečių, keista, nelietuviška kalba vis kartojanti kažkokios „Svjehtlijanos“ vardą. Pamaniusi, kad pas mus užsuko čigonai, jau norėjo šauktis kaimynų pagalbos. Laimei, išgirdau šurmulį mūsų viršutinėje laiptinėje ir atskubėjau pagalbon. Pasirodo, svečias islandas, vardu Jūrunduras Hilmarssonas, tuo metu studijuojantis Osle, vos šįryt atvažiavo stažuotis Vilniaus universitete. Paliko bendrabutyje viską ir atskubėjo pas mane „susipažinti ir patarimų“, mat kažkas iš pažįstamų islandų Maskvoje jam nurodė mano adresą. Deja, telefono mūsų bendras pažįstamas negalėjo jam pasakyti, todėl svečias mandagiai paprašė atleisti jam už tokį jo „desantą“. Pasakiau, kad mūsų namai bus jam visuomet atviri, kol jis bus Vilniuje, taigi įtampa atslūgo, ir mes tuoj pat susibičiuliavome. Gurkšnodami kavą prakalbėjome iki vidurnakčio, su juo buvo lengva ir įdomu bendrauti. Labai apsidžiaugė, kad galime bendrauti islandiškai, nes lietuviškai jis kalbėjo dar tik truputį. Susitarėme, kad rytoj jį visur lydėsiu ir viską aprodysiu, o vakare jis galės ateiti su visa šeimyna labiau susipažinti. Šis jo įprotis – užėiti neįspėjęs, tiesiog užgriūti draugams ant galvos – buvo jam būdingas, ypač paskutiniaisiais metais, kai jis, tiesiog pasitaikius gerai progai, iš kokio nors tolimo Europos kampo atsibastydavo. Būdavo, nelaukta suskamba telefonas pas mus arba vienai iš sesučių Kadžiulyčių, Danguolei arba Giedrei, arba Vytautei Eidukaitienei: „Esu Vilniuje! Stoviu stotyje (oro uoste), gal kas nors jūsų gali iš čia mane pasiimti?“ Arba: „Ką tik atsukridau į Rygą! Sulauksiu autobuso ir tuoj pasirodysiu Vilniuje!“ Dėl to mes ant jo nepykome, priimdavome tą kaip jam būdingą draugiškumo ženklą, juolab kad pats jis buvo visuomet pasiruošęs paprašytas kur nors pašokti, ką nors palydėti, kam nors padėti, pagedaguoti arba išversti kokį tekstuką į anglų ar vokiečių kalbą, ką nors parvežti ir pan. Pavyzdžiui, man reikėjo skubiai skambinti į Reikjaviką dėl straipsnio, nusiųsto žurnalui „Scandinavica“. Skambinti reikėjo po vidurnakčio, be Jūrundo pagalbos apsieiti negalėjau. „Prašom, jokių problemų.“

Jau vien savo išvaizda Jūrunduras skyrėsi iš kitų. Pradedant šukuosena – ilgi plaukai tais laikais pas mus nebuvo madinga. Nepripažino galvos apdangalų ir švarko, nemėgo rištis kaklaryšio, ypač nekentė peteliškės – ją laikė buržuaziškumo simboliu, nors pripažino, kad kai kuriais atvejais tai neišvengiama būtinybė – „kam gi ar-

timuosius traumuoti“. Prabangos apskritai nemėgo. Todėl jo marškiniai visuomet būdavo su atsegta viršutine sagute arba išvis be apykaklės, – apašo (*apache*), arba laisvo „kaimiško“, stiliaus. Iš visų stilių pirmenybę teikė klasikiniam islandiškajam: tai visų pirma buvo megztiniai, vadinamieji *lopapeysa*, papuošti įmantriu liaudišku ornamentu, – tai buvo jo uniforma. Margas, nerėkiančių spalvų megztinis gatvėje, tarp blankokų, nelabai įdomių tuometinių Vilniaus studentų drabužių, buvo iš toli matomas. Tai buvo ypatingas megztinis, gal su tūkstantmeite istorija. Paklaustas Jūrunduras noriai apie jį pasakodavo, nes laikė tai svarbiu tautinės kultūros elementu. Mezgamas be siūlės, ištisai iš apačios, apvaliaisiais virbalais, dažniausiai iš nedažytų ir net neverptų avių vilnų siūlų, todėl ypatingai šiltas. Avelės beveik ištisus metus ganosi kalnuose misdamos sveikomis ir maistingomis islandiškoms kerpenomis, o tų siūlų spalvų margumas tiesiog neįtikėtinas, nes atspalvių skaičiuojama dešimtimis: nuo balto iki pilko ir juodo, nuo gelsvo iki bronzinio ir tamsiai rudo. Merginos iš bendrabučio vis kalbindavo Jūrundurą surengti kada nors tokių megztnių parodą, kartu su lietuviškais, atvežtais iš kaimo, – mat abiejų tautų tautodailėje naudojami geometriniai raštai beveik tokie patys. Tokį megztnį Jūrunduras vilkėjo ir žiemą, ir vasarą, o išvažiuodamas paprastai palikdavo kam nors iš draugų atminimui, bet už tai jie jam visada sumokėdavo, nes pinigų paprastai pritrūkdavo – jis pirkdavo ir veždavosi namo tiesiog tonas knygų...

Nemėgo Jūrunduras skambinti gatvės telefonu, važiuoti miesto transportu, visur eidavo pėsčias. Iš Čiurlionio gatvės, pasisodinęs ant peties mažąją Torgutę, pėdindavo per visą miestą ne tik į Universitetą, bet ir toliau, į Antakalnį: arba pas mus į patį jo galą, arba kiek arčiau į Lietuvių kalbos institutą, arba šalia jo, pas Girdenius, žaisti šachmatais. Vėjo draikomi plaukai, skraidanti eiseną, lyg paskubomis atsainiai apsilvilti, o iš tikro visada labai tvarkingi drabužiai – visa tai suteikdavo jam ypatingo natūralumo, vidinės nepriklausomybės. Ne veltui po pirmosios stažuotės Vilniuje, prieš tęsdamas studijas Osle, jis praleido vieną semestrą Sorbonoje, kur buvo paveiktas maištaujančios studentijos nuotaiķų. Jis ir anksčiau buvo greičiau kairuoliškų pažiūrų (bent iš pradžių), išauklėtas „proletariškosios“ literatūros ir kritikos – Laxnesso, Martino Anderseno Nexø²³, Kristinno E. Andresono²⁴ ir panašių į juos, žavėjosi jais, gerbė, ir ne vien kaip rašytojus, kas buvo tada būdinga „pažangiajai“ jo šalies inteligentijai, ypač jaunimui. Tas žavėjimasis pasibaigus karui buvo itin paplitęs tarp labiausiai apsišvietusių Europos žmonių. „Buvau beveik tikras marksistas, Paryžiuje pasidariau vos ne maoistu, bet, laimei, atsipekėjau“, – kartą, prisimindamas tuos laikus, garsiai pasijuokė iš savęs Jūrunduras. Kai antrajai stažuotei buvo apgyvendintas Olandų gatvės bendrabutyje, vaikščiojimo atstumai sumažėjo, kartu, atrodo, pradėjo slūgti ir jo kairuoliškumas (beje, ne tik jo, bet ir jo šalies).

Krintanti į akis Jūrundo išvaizda ne visada buvo jo naudai – galėjo patraukti dėmesį gatvės vagišių ir chuliganų, nes jis nevengė vaikščioti vienas net ir tamsiausiu paros metu, o ir vieta buvo „patogi“ – netoli Užupis.

Sykį buvo užpultas gatvėje, kitą kartą net apiplėštas – neteko pinigų ir dokumentų, gal tai ir nebuvo paprastas chuliganų užpuolimas. Bet Jörundurą plikomis rankomis buvo ne taip lengva paimiti. Po to „nuotyki“ buvo visuomet pasiruošęs apsiginti – atrodė gležnas, o iš tikro – labai sportiškas, tvirtu sudėjimo ir greitos reakcijos. Ne veltui buvo vienas geriausių žaidėjų šalies futbolo jaunuolių rinktinėje. Jau gimnazijoje jis niekad nebuvo vien „mokslukas“. Ir šachmatų, ir futbolo virtuožas, pauglystėje „nacionalinio sporto“ – praskrendančių laukinių ančių ir žašų medžioklėje visų taikliausias šaulys, ne mažiau azartiškas gagų pūkų ir kiaušinių nuo stačių ir aukštų uolų šlaitų rinkėjas, o tai buvo itin pavojinga. Išmoko gerai žaisti bridžą, ypač sportinį jo variantą.

Jörundurą ilgai negalėjo perprasti kai kurių mūsų tuometinio gyvenimo realijų. Pamenu, kaip sunku buvo išaiškinti jam, ką reiškia jo išgirstas žodis „blatas“, kurio jam nepavyko rasti nė viename žodyne. Taip pat jį labai stebindavo kai kurių studentų elgesys. Jo reakcija į kai kuriuos dalykus dažnai būdavo priešinga, negu tikėtasi: pavyzdžiui, išgirdęs, kad studentas džiaugiasi pasinaudojęs „špera“ ir sugebėjęs nusirašyti ar kitaip apgauti dėstytoją, to niekaip negalėjo suprasti. „Kaip tu galima didžiulotis? Kokia bus iš jo nauda jo šaliai?“ Apskritai mūsų studentai jam atrodė pernelyg pasyvūs ir tingūs, mėgstantys pasislėpti už kitų nugaros, apsimetantys vieni prieš kitus ir prieš dėstytojus, jeigu nežino – besivaržantys paklausti. „Žinoma, reikia stengtis visų pirma pačiam išsiaiškinti, iš knygų ar kaip kitaip, bet jeigu nežinai, niekada nebijok klausti.“ Tiesa, su studentais Jörundurą daug reikalų neturėjo, tik susitikdavo fakulteto koridoriuje, ant suoliuko kiemelyje arba bibliotekoje. Į jo pasiskaitas jie nėjo – tada islandų kalba jiems nebuvo įdomi.

KALĖDOS IR VAIŠĖS

Praėjo dar visai nedaug laiko, ir štai jau ant nosies Kalėdos. Iš kalbos išėjo, kad šeima pirmąkart jas sutiks ne namuose. Ypač laukė Kalėdų jų dukrelė. Nutarėme pakviesti juos pas mus Kūčių vakarienei (Islandijoje Kūčios – svarbiausias Kalėdų akcentas), nors abejonių buvo – viešai apie Kūčias ir Kalėdas kalbėti buvo tabu. Padengėme gražų stalą, be žvakių, kas jiems buvo neįprasta, pas mus žvakės ant stalo dar nebuvo tapusios tradicija. Laimei, jie atėjo su dovanėlėmis, tarp kurių buvo dvi gražios ilgos žalios žvakutės su žaliomis žvakidėmis, taigi jas ir uždegėm. Rūpestingoji Verutė paruošė dvylika patiekalų, kurie mums buvo skanūs, o jiems, ypač išrankiajai Jóhannai Pétursdóttir, gal ir ne tokie. „Niekas sau! Visai be mėsiško? Tik ant aliejaus? Pamanyk... Oi, o čia kas per monai – grybai? Pas mus jie nevalgomi...“ – burbėjo tyliai sau po nosim jaunoji ponia. Užtat Jörundurą žiūrėjo į viską su derama pagarba ir dideliu smalsumu, kaip į pirmą svečios šalies pažinimo pamoką, dalijosi su mumis tetos Verutės „plotkeles“, skaičiavo valgius ant stalo, kirto karpį drebučiuose, visai kitaip, negu pas juos, paruoštą silkę, nuo pat pirmųjų dienų pamėgo ne tik lietuvišką maistą²⁵, bet ir visą jam tokią kitonišką naujo krašto, kurį jau spėjo pamilti, aplinką. Kartu su juo džiaugėsi viskuo ir mažoji Torgutė. Jai labai patiko spanguolių kisie-

lius ir blynėliai su obuoliais, čiauškėjo pusiau lietuviškai, pusiau islandiškai su vienmete mūsų mažąja Ieva, žaidė su jos žaislais ir mūsų linksmu šuniuku Rudžiu. Atrodo, katalikiškų Kalėdų išvakarės pasisekė, nors Jóhanna, kuri buvo nusiteikusi gauti anties arba avienos kepsnio gabalą, pažaisti kortomis, pasikeisti dovanėlėmis, kaip priimta tą vakarą švesti Islandijoje, tokia laiminga gal ir nebuvo. Svečiams išėjus, mes kiek sunerimome – kas, jeigu rytoj Jörundurą ims ir pasigirs universitete, kad kūčiavo pas Steponavičius?.. O jis, žinoma, kaip tik taip ir padarė. Laimė, pirmasis žmogus, kuriam jis apie tai papasakojo, buvo jo šaunioji mokytoja Vytautė Eidukaitienė, kuri griežtai jam patarė daugiau su niekuo savo kalėdiniais išpūdžiais nesidalinti, nes ši šventė pas mus viešai nešvenčiama.

Norėdamas atsidėkoti ir pavaišinti mus su vyru, o kartu ir savo mokytoją islandiškais skanėstais, Jörundurą jau kitą dieną atsinešė į skaityklą paragaut labai skanios vytintos menkės ir dar pasakė, kad netrukus mes sulauksime iš jo kito, tikrai islandiško siurprizo. Išties, po kokių dviejų savaitių į bendrą atėjo pranešimas atvykti į centrinį paštą atsiimti siuntinio, ir Jóhannos prašyta padėti susišnekėti, Vytautė Eidukaitienė su ja tenai nuėjo. Pašte visi subėgo pažiūrėti, kas atėjo siuntinio. Buvo atitempta didžiulė kartono dėžė, iš kurios sklido labai stiprus ir ne itin malonus kvapas. „Imkite greičiau ir išeikite“, – tokiais žodžiais pro užimtą nosį ir burną mus palydėjo pašto darbuotoja. Bendrabutyje, išpakavę siuntinį, pamatėm su Eidukaitiene viduje kiek mažesnę dėžę, kurioje buvo dar mažesnė, o šioje dar kita mažeslė – visai kaip rusiškoj matrioškoj. Paaiškėjo, kad pašto darbuotojai, ilgai nesulaukdami, kas paimtų siuntinį, bandė prislopinti jo kvapą ir įdėjo į didesnę dėžutę, po to į dar didesnę... Ant dugno liko visai maža dėžutė su pūdyto ryklio mėsa – pagal senąją receptą ji turi septynerius metus bręsti žemėje, o po to dar tiek pat metų vėdintis specialioje pašiūrėje, kad kvapas išgaruotų. Tai iškilminga, tradiciška vestuvinio stalo arba prabangios vakarienės restorane puošmena. Kvapas buvo tiesiog verčiantis iš kojų, panašus į stiprų pelėsinio sūrio arba supuvusių svogūnų, tik dar galingesnis ir kėlė nemaloniais asociacijas su užmirštomis po sofa kojineimis... Tačiau islandams, taip pat ir mažajai Torgutei, tai buvo nė motais. Jie valgė delikatesą pasigardžiuodami, matyt, buvo pasiilę. Torgutė šoko aplink dėžę ratu ir dainavo: „Jurgeli, meistrel, mokyk savo vaikus!“ O mums buvo aišku, kad šis skanėstas ne mums. Kad mes ne vikingai. Todėl negalėjom praryt nė kąsnelio, tik slapčiomis sukinėjom nosį... Šeimininkai pasakė, jog reikia užsigerti pienu, kad permuštų kvapą, ir Jóhanna atnešė iš virtuvės truputį pieno. Eidukaitienė iš mandagumo vis dėlto išdrišo paragauti, ir jai pasirodė, kad tai ne taip ir baisu...

PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

Kaip dera tikram analitikui, Jörundurui visuomet rūpėjo nustatyti skirtumus ir panašumus. Ir jis bemat puolė jų ieškoti studijuodamas lietuvių kalbos ir žmonių ypatumus, lygindamas juos su islandiškaisiais. Stebėjosi, kiek daug yra dalykų, juos jungiančių. Vardydavo. Abidvi tautos mažos, bet koks didelis laisvės troškimas! Abiem

Jörundur Hilmarssonas su dukra Torgute miškelyje prie bendrabučio

būdingas stiprus tautinis jausmas, dėmesys istorijai, didžiavimasis savo tautos praeitimi. Abiejų tautų kalbos senos, išlaikiosios daug ankstesnių stadijų bruožų leksikoje ir gramatikoje. Abiem būdingas kalbos svarbos suvokimas, polinkis į purizmą, – islandų jis tiesiog hipertrofuotas. Ryšys su kaimu: kad ir koks užkietėjęs miestietis, kad ir kaip apsikrovęs kasdieniais darbais būtų dirbdamas

Svetlana Steponavičienė su mažąja Þorgerður (Torgute) ir Jóhanna Pétursdóttir su leva Steponavičiūte. 1971 rudenį, Vilnius

Krantai 130

ministru arba elektrinės darbuotoju, kiekvienas islandas skuba laisvą valandą ištrūkti į savo kaimą pas gimines ar bičiulius, nusiūsti ten per trumpą vasarą studentus ar moksleivius padėti kaimo darbuose, tiesiog pasigrožėti gamta. Lokalinis savęs identifikavimas: panašiai kaip lietuviai tapatina save su dzūkiais arba žemaičiais, islandas tvirtai žino, iš kokio krašto kilęs – nuo Vakarų fiordų ar nuo pietinės krašto dalies, nuo rytinės pakrantės ar iš šiaurės. Jörundo protėviai iš abiejų pusių buvo šiauriečiai: nuo Akureirio pagal tėvą ir nuo Hrisey salos pagal motiną, – savotiški islandų žemaičiai. Panašumų jis išvelgavo ir abiejų tautų dialektų pasiskirstyme. Buvo suradęs nemažai istorinių paralelių. Pavyzdžiui, panašiai kaip lietuviams buvo uždrausta turėti savo spaudą, islandams buvo uždrausta prekiauti su kitomis šalimis, išskyrus Daniją. Danijos prekybos monopolija, stabdžiusi šalies plėtrą, buvo panaikinta tik 1854 metais. Nustatęs panašumus, stengėsi išryškinti skirtumus.

Artimas lietuvių ryšys su gamta Jörundurui atrodė juos taip pat labai siejantis su islandais. Savo unikalios istorijos amžiais islandas tiesiog suaugo su skurdžia, atšiauria, bet jam be galo brangia gamta, kurią jis jaučia kaip gyvą, kaip paties savęs dalį. Tą jis pajutęs ir Lietuvoje. „Gamtos vaizdai pas jus, kaip ir pas mus, tiesiog fantastiški. Bet tokie pat ir skirtingi. Visas kraštovaizdis kitoks, apšvietimas, augmenija... Man labai patinka jūsų miškas. Tai tiesiog pasaka. Pušys, ąžuolai... O pas mus miškų nėra – senovėje buvo, apie tai liudija mūsų sagos. Pirmieji islandai miškus iškirto, žemę suarė. Medžius naudojo namų, laivų statyboms, o dabar jie ir neauga – dirva nebe ta. Liko tik krūmokšniai, daugiausia berželiai, ne tokie gražuoliai kaip jūsų, o nykštukiniai. Medžių pas mus daugiausia galima pamatyt žinai kur? Kapinėse. Po du tris ant kiekvieno kapo. Užtat pas mus daug visokiausių uogų vasarą, kalnų šlaitai pasipuošia ištisu mėlynu kilimu – tai mėlynės. Mano mama iš jų verda labai skanią uogienę. Grybų irgi daug, tik jie beveik nerenkami.“

Meilė dainai ir poezijai, ypatinga pagarba švietimui ir mokslui, taikliam žodžiui, paplitusi tarp paprastų žmonių, taip pat jungia tarpusavy abi tautas, manė jis. Itin būdingas ir lietuviams, ir islandams darbštumas, Jörundo akimis žiūrint, taip pat yra svarbus bendras bruožas. „Islandams tai buvo būtina sąlyga, kad tauta išgyventų ir kad būtų sukurtas pamatas aukštam gyvenimo lygiui, kokį dabar turime. Tas pat turbūt pasakytina ir apie lietuvius.“

Dabar, kai „tautos identitologija“ pamažu įgauna kaip ir solidaus mokslo bruožus, nejučiom pagalvoji: ko gero, Jörundur ir čia buvo kone pirmasis užsienietis²⁶, iškėlęs klausimą apie lietuvių tapatumą, bandęs jį suvokti, mokliškai suformuluoti ir kalbėti apie jį, kaskart sugrįžus iš Lietuvos namo, savo straipsniuose ir pasakojimuose.

Mūsų bičiulis buvo labai pamėgęs vaikščioti Neris, Vilnios pakrantėmis arba vaizdingų Vilniaus priemiesčių miškeliams, kur jį dažnai kviesdavo į „žygius“ tokie pat aistringi keliautojai profesorai lituanistai Vincas Urbutis, Juozas Pikčilingis, etnologas Vacys Milius. Kartais prie jų prisidėdavo ir Danguolė Kadžiulytė. „Jūsų upės labai gražios, ypač Neris su aukštais krantais ir vingiais.

Mūsiškės upės irgi gražios, tiesa, ne tokios ilgos, bet kartais net labai sraunios, su kriokliais, – štai kur ekstremalus sportas baidarių mėgėjams! Neatsitiktinai per metus mus aplanko apie 200 tūkstančių turistų! Tai beveik tiek pat, kiek šalyje gyventojų. Lašių ir upėtakių mūsų upėse tiesiog knibždėte knibžda, galima meškeriot, tiesa, reikia nusipirkti licenciją. O vasarą, žinokit, mūsų upės labai išplatėja, tiesiog užlieja didžiausius plotus. Anksčiau žmonės per jas brisdavo basi arba ant arklių nugarų kartu su visu kroviniu, – islandiški arkliukai nepaprastos išvermės. Dabar tai nebeaktualu, juk su mašina nesunku pasiekti kad ir toliausią tiltą.“

Ilgam įsiminė Jörundurui kelionė į Druskininkus, jam labai norėjosi savo akimis pamatyti čiurlioniškas vietas. Važiavo su Eidukaitiene. Iš pradžių aplankė Raigardo slėnį, po to Druskininkus, autobusu – į Liškiavą, prie piliakalnio ir vienuolyno. Šią išvyką Jörunduras vėliau prisimins kaip „iš gražių sapnų serijos“.

„EGILIO SAGA“ IR „BALTARAGIO SAGA“

Jörunduro pasaulinės literatūros ir istorijos išmanymas buvo tiesiog fenomenalus, fenomenali buvo ir jo atmintis, o išprusimas mane kartais tiesiog priblokšdavo – kaip įmanoma tiek daug žinoti? Jis galėjo atmintinai cituoti vos ne kiekvieną kiek žinomesnę sagų vietą, Laxnesso arba Þórberguro Þórðarssono (1888–1974) romanų, galėjo vos ne valandomis deklamuoti savo mylimiausius poetus Jónasą Hallgrímssoną (1807–1845) arba Snorri Hjartarsoną (1906–1986). Bet visų brangiausias jo širdžiai buvo legendinis viduramžių mokslininkas, istorikas, rašytojas ir poetas, taip pat iškilius politinis veikėjas Snorri Sturlusonas (1178–1241), kurį laikė visų laikų didžiuoju islandu, o po jo Jörunduro hierarchijoje ėjo jau ne kas kitas, tik Laxnessas, na ir, žinoma, nepralenkiamas garsusis skaldas Egilis Skallagrímssonas, Plikojo Grimo sūnus.

Taip jau sutapo, kad aš kaip tik neseniai buvau nedrąsiai pradėjusi galvoti apie kokios nors sagos vertimą į lietuvių kalbą. Nors tai ir nebūtų vertimas į gimtąją kalbą, bet šios tokios patirties versdama sagas jau turėjau – profesorių Michailo Steblin-Kamenskio bei maskviškio Andrejaus Michailovo skatinama jau buvau publikavusi „Tristano ir Izoldos“ vertimą iš senosios norvegų kalbos (išėjo Maskvoje 1976 metais, akademiniame serijoje „Literatūros paminklai“, ir kolegų bei specialistų buvo labai palankiai įvertintas²⁷). Kadangi niekas nė nemanė to imtis, tad ryžausi, juo labiau, kad mane visokeriopai skatino ir drąsino nuostabioji Eugenija Stravinskienė, patyrusi redaktorė, „Vagos“ leidyklos Verstinės literatūros skyriaus vedėja, žadėdama paskirti geriausią redaktorių²⁸. Įkalbinėjo ir drąsino tokie žymūs kultūrininkai kaip profesoriai Bronius Genzelis ir Leonas Gudaitis. Per fakultatyvą, kurį buvau paskelbusi įvairių specialybių studentams, redagavau studentų vertimus iš švedų į lietuvių kalbą ir pati truputį su jais verčiau (išleista atskira knygutė²⁹ ir publikuota periodikoje³⁰, taigi lietuviškų vertimų srityje jau nebuvau visiškai naujokė). Man atrodė tiesiog nedovanotina, kad į lietuvių, pačią seniausią iš gyvųjų Europos kalbų, su jos turtingiausiu žodynu ir

gramatinėmis galimybėmis – visokiomis dviskaitomis, tariamosiomis nuosakomis – nėra išversta nė vienos islandų sėgos, juolab kad kalbos giminingos, turinčios daug bendra, ypač sintaksėje, o tai vertimui labai svarbu, be to, abi išlaikiusios gilios senovės dvasią.

Sagos yra islandų tautos siela, brangiausias jos paveldas. Taigi ryžausi tam žygiui ir iškart pasirinkau „Egilio sagą“. Kaip tik šioje, vienoje pačių svarbiausių ir labiausiai pačioje Islandijoje mylimų sagų, daugiausia (nors ne taip jau ir daug), be to, dar menine forma, kalbama apie islandų (o ne skandinavų apskritai) susidūrimus ir kontaktus su baltų gentimis, konkrečiai – kuršiais.

Egilis buvo vienas žinomiausių ir gerbiamiausių Senovės laikų (kitai vadinamų Sėgų amžiumi) islandų, realiai egzistavęs nacionalinis didvyris, viso, kas islandiška, simbolis ir dar poetas, ir ne bet koks, o poetų poetas. „Egilio saga“ tam tikru atžvilgiu užima pagrindinę vietą tarp svarbiausiomis laikomų *giminių* arba *šeimų* sėgų, taip sakant, yra savotiška sagų kvintesencija. Epas ir poezija, istorija ir realybė (spėjama, kad sėgos autorius buvo ne kas kitas, o patsai Snorri Sturlusonas, galbūt dar ir Egilio Skallagrímsono palikuonis)³¹ čia susipynė į nedalomą, magišką visumą. Buvau įsitikinusi, kad nuo Egilio reikėjo pradėti, kad Plikojo Grimo sūnus turėjo būti pristatytas lietuvių skaitytojui pirmausia kaip senovės Islandijos atstovas, kaip sagų pasaulio, jo poezijos ir istorijos simbiozės įkūnijimas. Netgi tai atrodė įdomu, kad „Egilio saga“ islandiškai trumpinama „Eigla“, tai ją priartina prie lietuviškosios Eglės žalčių karalienės, o pamario žvejų mergaitę islandams daro beveik „savą“.

Pasiryžusi versti „Eiglą“ su Leonu Petravičiumi, kuris turėjo versti Egilio poetas ir mažesnės apimties eiliuotus tekstus (*skáldværk*, arba *vísur*, – beje, vertėjui tai yra vienas sudėtingiausių poezijos žanrų), pradėjome tartis dėl vertimo koncepcijos ir dėl sėgos pateikimo lietuvių skaitytojui. Buvo aišku, kad lietuviškoji „Eigla“ turi skirtis nuo rusiškųjų sėgų vertimų, kuriuose labiau buvo linkstama į akademiškumą, ji turi būti lengviau skaitoma, eilės turi skambėti natūraliau, nebūti perdėm apkrautos sudėtingais mitologiniais vaizdais, sunkiai atkartojamomis aliteracijomis, kitaip sakant, visas leidinys turi būti „demokratiškesnis“, neatbaidantis prie tokių dalykų nepratusio lietuvių skaitytojo, ir kartu jis negali būti iškraipytas. Visus paaiškinimus nusprendėme sudėti į įžangą, ji turėjo būti kuo išsamesnė, su kuo platesne istorine apžvalga.

Jörunduro atvykimas į Vilnių man buvo tikra dovana. Kai užsiminiau jam, kad noriu versti „Egilio sagą“, jo veidas tiesiog nušvito, jis tam besąlygiškai pritarė, – jau vien tai man buvo svarbu ir vertinga. Taip pat pritarė ir Petravičiaus pasirinktam vertimo variantui. Pradėjusi versti, gavau iš Jörunduro neįkainojamą pagalbą bei daugybę konkrečių patarimų. Gaila tik, kad negalėjau užbaigti vertimo tą žiemą, kai jis dar buvo čia, o pavasarį jis jau išvažiavo, bet ir toliau man patardavo laiškuose. Pirmoji islandų saga lietuviškai pasirodė dar 1975-aisiais, prieš pat Naujuosius metus, ir beveik tuoj pat tapo bibliografinė retenybė³².

Jörundur Hilmarssonas su šeima išvyksta iš Vilniaus pirmajai stažuotei pasibaigus. 1972, pavasaris

VERČIAMAS „BALTARAGIO MALŪNAS“

Nežinau, ar mano susidomėjimas vertimais nejučia užkrėtė ir Jörundurą, ar jis buvo paskatintas dėstytojos Vytautės Eidukaitienės, o gal kieno kito iš lituanistų, bet greičiausiai tas sumanymas jam gimė savaime. Prieš išvažiuodamas atgal tęsti studijų Norvegijoje, kažkur apie 1972-ųjų pavasarį, Jörundurą prasitarė, kad yra tvirtai nusprendęs imtis versti į islandų kalbą Kazio Borutos „Baltaragio malūną“. Nuo šiol tam bus aukojamos visos jo atostogos, kurias nutarė praleisti Islandijoje. „Žinau, kad tai bus pragariškas darbas, – sakė, – nes dar per menkai moku lietuviškai. Bet tikiuosi – pavyks susidoroti.“ Prieš tai dar ilgai – garsiai – tikėdamasis patarimų svarstė: bet gal pradėti nuo Donelaičio? O gal geriau Putino „Altorių šešėly“? Juk jie turėtų sąsają su ankstyvuojančiu Laxnesso romanu „Didysis Kašmyro audėjas“, kurio herojus taip pat jaunas katalikų dvasininkas, jo likimas ir ieškojimai daug kuo primena Liudo Vasario gyvenimą. Bet vis dėlto nusprendė, kad „Baltaragio malūną“ versti būtų turbūt svarbiau, nes jis lietuvių literatūroje tam tikru atžvilgiu užima ne mažiau „centrinę“ vietą negu islandų „Egilio saga“. Taigi per jį bus galima pristatyti islandų skaitytojui (neturinčiam menkiausio supratimo apie lietuvių literatūrą, geriausiu atveju labai paviršutiniškai susipažinusiam su Lietuvos istorija ir kultūra) savotiškai, pasak jo paties, „sutrauktą visumą“ – senovę ir dabartį, istoriją ir liaudies pasaulėžiūrą, tautinius charakterius. „Altorių šešėly“, nors šiaip yra įstabus romanas, jo žodžiais tariant, būtų per daug „klasikinis europietiškas“, o Donelaitis pirmam lietuvių literatūros pristatymui Islandijoje – per daug „filologiškas“, „akademiškas“, todėl šiuo atveju galbūt nelabai tiktų. „Nors vėliau, – sakė Jörundurą, – būtinai grįšiu prie Donelaičio³³ ir, žinoma, parašysiu išsamų komentarą.“ Deja.

Girdenis dar mini, kad Jörundurą svarstė versti ir Romualdo Granausko „Jaučio aukojimą“ („Pergalė“, 1977, Nr. 3, p. 185), jį sudominusį ryškia, vaizdinga kalba ir tuo, kad veiksmas ten vyksta kuršių žemėje. Iš paties Jörunduro apie tai neteko girdėti, bet, manau, jis galėjo planuoti tam atsidėti vėliau, o minimu laiku jau buvo apsisprendęs savo pirmajam kaip vertėjo darbui imtis ko nors „klasiškesnio“, labiau susijusio su jo paties filologiniais in-

teresais, galbūt su tautosaka. Tokią lietuviškumo ir „višutinumo“ kvintesenciją jis rado kaip tik pagrindiniame Kazio Borutos kūrinyje. Kai Jörundurą rinkosi, ką jam versti, nė vienas iš svarstomų kūrinių nebuvo išverstas į skandinavų kalbas. Tik kartu su Atgimimu atsiranda vertimai: Granausko „Jaučio aukojimas“ ir „Gyvenimas po klevu“ („To fortellinger“, Oslo, 1991), Donelaičio „Metai“ („Årstiderna“, Göteborg, 1991). O tarp Jörunduro knygų, kurias jis vežiojosi su savimi po pirmosios stažuotės, buvo ir Romualdo Lankausko, Adolfo Sprindžio apsakymų bei kitų.

Lietuvių kalbos studijos vyksta taip sparčiai, kad Jörundurą jau gali dainuoti lietuviškas dainas ir, padedamas savo mokytojos, galvoti apie „Baltaragio malūno“ vertimą. Tačiau nebuvo taip lengva, kaip jis tikėjosi. Netrukus jis išvyksta ir visur vertimą vežiojasi su savimi. Minėtame 1972 metų laiške iš Oslo Jörundurą pasigiria: „Turėjau daug skaityti ir rašyti ir, be to, norėjosi išversti „Baltaragio malūną“ į islandų kalbą. Tai sunkus darbas, sunkesnis, negu iš pradžios maniau. Kalba ten labai turtinga, liaudiška. Esu išvertęs šesiasdešimt puslapių ir gal per pusmetį pabaigsiu“. Ir štai 1975 metų (rugsėjo 23) laiške pasigiria: „Neseniai baigiau versti į islandų kalbą Borutos „Baltaragio malūną“. Labai man patiko tas darbas. Leidykla „Mál og Menning“ sutiko spausdinti knygą. Išeis netrukus, kitais metais“.

Islandiškasis „Baltaragis“ – pirmosios Jörunduro stažuotės rezultatas. Tai buvo tarsi padėka, jo paties žodžiais, „geriems svetingiems lietuviams“ už jam parodytą dėmesį ir suteiktą pagalbą. Taip Jörunduro triušą apibendrina ir apie jo vertimą rašiusieji žurnalistai. Islandams tai gerai suprantama, nes dar senojoje „Eddoje“ pasakyta:

Draugui savo – draugas būk,

Už dovaną – dovana atsilygink.

Knygos leidėjai, pristatydami ją skaitytojui, rašė: „Baltaragio malūnas“ yra, be abejo, modernios literatūros reiškiny, tačiau savo šaknimis giliai suaugęs su lietuvių liaudies kultūros paveldu. Jo turinys susideda iš dviejų senųjų pasakų apie antgamtinės būtybes, bet vaizduodamas tikrovę, įvykius ir charakterius rašytojas yra realistas. Pasitelkdama senąjį Freudą, ši saga sujungia į vieną pasaulį stebuklingas pasakas ir realistinį pasakojimą. Poetiška intonacija ir liaudiškas humoras suteikia pasakojimui apie malūnininko Baltaragio ir Pinčiuoko žūtbūtinę kovą ypatingo žavesio³⁴.

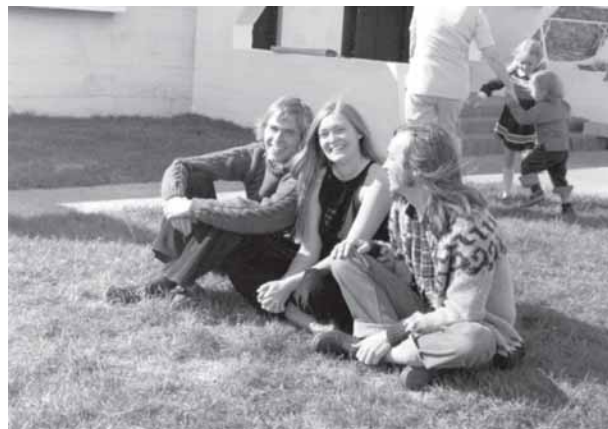
Islandiškąjį „Baltaragio malūną“, pavadintą „Myllan á Barði“ („Skardžio malūnas“), Reikjavike 1976 metais išleido solidi leidykla „Mál og Menning“ („Kalba ir kultūra“)³⁵, kuri jau seniai specializavosi leisdama užsienio literatūros klasiką. Jis pasirodė, kaip Islandijoje įprasta, prieš pat Kalėdas, ir, matyt, daug kas jį pirkė kaip kalėdinę dovaną, nes tiražas bemat ištirpo. Islandams tai buvo pirmoji pažintis su lietuvių literatūra ir kultūra. Knyga buvo sutikta labai palankiai. Tai buvo Jörunduro didžiulio triušo vaisius. Pradėjo versti dar pirmosios stažuotės metu, perskaitė visą tekstą su dėstytoja Vytate Eidukaitiene, aptarė kiekvieną daugiareikšmį žodį, po to dirbo visą vasarą. „Net nemaniau, kad bus taip sunku, verčiu vos po kelis mažus puslapius per dieną“;

„Matyt, dar nepakankamai gerai pramokau kalbą“, – rašė jis laiškuose. Ypač laužyti galvą versdavo turtinga Borutos – ir lietuvių kalbos – sinonimika, kuria, Jörundurо manymu, Boruta naudojosi kaip tikras virtuožas. „Nesuprantu, kaip jis sugeba tą patį dalyką pavadinti daugybe įvairių žodžių“, – skundėsi. Atsakiau, kad, mano manymu, ir su islandų kalba yra panašiai, ir man taip pat tenka kankintis...

Ne mažiau svarbus yra vertimą lydintis išsamus paaiškinimas. Su jam būdingu tyrinėtojo rūpestingumu ir preciziškumu Jörundurоs, nenorėdamas apkrauti vertimo pastabomis arba paaiškinimais romano puslapiuose ir tuo blaškyti skaitytoją, čia pateikia žinių iš lietuvių istorijos, tautosakos, religijotyros ir demonologijos, pasakoja apie lietuvių gamtą ir kaimo buitį, tautinio charakterio bruožus, pateikia kalbos pavyzdžių, rodančių ryšį su senomis Europos kalbomis ir kultūromis, su vikingais, aiškina apie vėles ir sielas. Visa tai jam atrodo be galo svarbu, antraip tas visiškai kitoniškas lietuvių kultūros pasaulis Borutos knygoje liktų nesuprantamas ir svetimas islandų skaitytojui. Atskirai Jörundurоs rašo apie lietuvių liaudies dainas, jas iškelia kaip tautinės kūrybos pamatą. Savo pasakojimą pradeda žinoma daina apie verkiančią mergelę ir „barzdočius vyrus iš jūros“ ir čia pat ją pateikia meistriškai išverstą – tai turbūt tebėra vienintelis lietuvių dainos vertimas į islandų kalbą. Šis dešimties puslapių priedas, taip pat pareikalavęs daug kruopštaus darbo, sudaro savarankišką ir vienintelę rimtą studiją islandų kalba apie Lietuvos istoriją, mitologiją, lietuviškojo kaimo buitį, kalbos ypatumus. Ten pat yra skyrelis ir apie Kazį Borutą. Jörundurоs jį mato visų pirma kaip maištininką, nepritampantį prie jokio režimo, vadina jį *Audros rašytoju*, išžiūri romane autobiografinių bruožų, aiškina, kodėl jis vertimui pasirinko būtent „Baltaragio malūną“. Jam tai buvęs ne tik baltiškosios kultūrinės erdvės, bet ir paties Kazio Borutos kūrybos ir gyvenimo simbolis.

Kaip vertėjas Jörundurоs pasirodo su visiškai originalia koncepcija. Jis stengiasi nieko nekeisti, netrumpinti, tačiau to neįmanoma išvengti siekiant laikytis pasirinkto principo – padaryti vertimą kuo artimesnį ir suprantamesnį. Tai jam, rodos, pavyko – visi, kas paima knygą į rankas, vienbalsiai giria vertėją, žavisi turtinga vertimo kalba, jos poetiškumu. Pasigirsta nuomonių, kad vertėjui pavyko Borutos romaną padaryti ir islandų literatūros reiškiniu. Jis stengėsi išlaikyti sakinio ritmą ir pasakojimui būdingą lyrizmą. Vertimas, kaip ir pats romanas, yra poetinė proza, jame ryškiai jaučiama islandiškosios tradicijos – sągų, pasakų, sakmių, o kartu ir klasikinių romanų dvasia, stengiamasi surasti kuo glaudesnio dviejų itin skirtingų kultūrinių pasaulių sąlyčio.

Vertime veikia iš pažiūros visai kiti veikėjai – beveik visi vyrų vardai pakeisti: Girdvainis tampa Josteinnu – tai senas skandinaviskas vardas, kurio sudedamosios dalys yra Žirgas ir Akmuo, Baltaragis tampa Barð-Helgi, arba Helgiu nuo Skardžio (pažodžiui Skardžio Helgiu). Atrodo, kad lemiamu veiksniu čia tampa sąskambis: Barð-Helgi skamba beveik kaip Baltaragis, be to, kaip onomastinei islandų tradicijai būdinga – šalia vardų nurodoma

Jörundurоs Hilmarssonas su broliu ir seserimi.
Toliau – jų mama su Jörundurоs vaikais

vietovė arba kitokia personažo kilmė. Taip pat pasielgta ir su kitais vardais. Štai Girdvainis tampa ne tik Josteinnu, bet ir Frá Gerðum (Nuo Aptvarų). Atrodo, čia irgi svarbus vardo skambesys. Vietoj Anupro turime (vėl sąskambis, ypač linksniuojant) Öundurą, kuris yra Fjölvis (t. y. daug išmanantis, net ir burtus), ir tai visai tinka Visgirdai. Juozas Juodvalkis lieka beveik su nepakeistu vardu Jósef, kaip ir Benjaminas, ir Bernardas, tačiau netenka savo pavardės, kaip ir Visgirda arba Baltaragis. Vardai pakeičiami pravardėmis: Barzdotis, Kreivys, Ilgapištis. Visos pavardės tiesiog eliminuojamos – islandai jų neturi, nors originale kiekvienas personažas turi ir pavardę, ir jos paprastai yra labai iškalbingos (Uršulė Purvinaitė). Pinčiukas tampa gerai pažįstamu personažu Mýramóri – Pelkių Šmėkla, – mat „tikro“ velnio islandai, galima sakyti, neturi, užtat yra daugybė visokio plauko nelabųjų, nelygu kokia jų buvimo vieta, o Móri islandams gerai žinomas – tai vaiduoklis su ragiukais. Moteriški vardai palikti tie patys: Jurga, Marcelė, Uršulė, tik, suprantama, jų forma islandiška – Marsella, Úrsúla.

Taip keisdamas tikrinius vardus, priartindamas prie skaitytojui įprastų, vertėjas juos padaro ne tiek islandiškus, kiek bendražmogiškus ir „visalaikiškus“. Labai vykusiai parenkami vietovardžių atitikmenys: Ūdruvės ežeras tampa *Otravatn* – Ūdrežeriu, Ūdruvės ežeru. Ūdruva pavirsta į Ūdrežerio pelkynų kraštą, Padievyčio upelis niekuo nesiskiria nuo *Afgoða laekur*, Didžiasalio parapija – nuo *Stóreyja sogn*, tačiau Lietuvos vardas vis dėlto lieka, Prūsija yra *Prussland*, ir tai gražina skaitytoją į tikrą aprašomųjų įvykių geografiją.

Parinkami gražūs, turtingos romano frazeologijos atitikmenys, ji tampa natūraliai (tačiau ne perdėtai) islandiška – liaudiška, personažų kalba individuali ir sodri.

Kazio Borutos romano vertimo ištraukas Jörundurоs keliskart skaitė per nacionalinį radiją. Neseniai internete atsitiktinai aptikau vienos Islandijos gimnazijos puslapį, kur Borutos romanas figūravo vyresniųjų klasių mokinių rekomendaciniame sąrašė šalia Dostojevskio, Tolstojaus, Shakespeare'o, Chaucerio, Bulgakovo „Meistro ir Margaritos“, Karen Blixen „Iš Afrikos“. Panašiai Borutos romaną įvertino ir populiarius islandų rašytojas Sjónas (Sigurjón Birgir Sigurðsson), kurio jau antras romanas

Kara Svetlana,
 Pakla p er karloga fyur j la- og mj ars-
 kv edjumar.  g sendi p er l ka minar
 bestu kv edjur og skiladu p r sama
 tit Alberts. Kamteki eigum vid eftir
 ad hittast aftur innan t tar, p r ad
 mig langar miki  tit ad koma  
 Atta heimso en m d h ustinu
 Bestu kv edjur J rundur

J runduro Hilmarssono kalėdinis sveikinimas
 Svetlanai Steponavi ienei. 1977

„Baldras,  e elio sūnus“ (Vilnius, „Apostrofa“, 2009) neseniai pasirod  lietuviškai. Jis pasak , kad jam Boruta yra tokio pat „kalibro“ rašytojas, kaip, pavyzdžiui, Halld ras Laxnessas arba Williamas Heinesenas, nes tokia mažame plote pavaizduoti vis  pasauli i  tikrųjų reikia didelio meno. Beje, tai pats naujausias mus pasiekęs liudijimas, kad Borutos romanas Islandijoje neu mir stas. T  išgirdome Vilniaus tarptautinėje knyg  mugėje per susitikim  su islandų rašytoju. S jonas jau anksčiau buvo min jes, jog tai vienas jo mylimiausių roman , kurį jis pirm  kartą perskait  prieš ketvirtį amžiaus, būdamas koki  šešiolikos metų, ir nuo to laiko vis neišleidžia i  rank , vis skaito iš naujo. Traukdamas i  kišenės „Myllan   Bar i“: „Kas pasak , kad lietuviai neturi savo europietiško romano? Jums nereikia jo ieškoti, štai jis“. ( iuos S jono žodžius u ra   Giedr  Kadziulyt .)

Romanui pasirodžius buvo publikuota keletas recenzij , visos labai palankios. Viena jų buvo pasirašyta  rni Bergmanno, autoritetingo literatūros kritiko³⁶, dažnai rašančio apie Rytų Europos  ali  literatūrą. Kritikas palankiai atsiliepia apie vertimo kalb , nors jam atrodo, kad vertėjo užduotis buvo itin nelengva ir kad galbūt kai kuriose vietose vertimas galėjo būti geresnis, pagiria leidykl  už gerai parinkt  kūrinį, tinkamai atstovaujantį pirmąkart pristatomai lietuvių grožinei literatūrai. Tačiau recenzentas stebisi, sužinojęs i  pabaigos žodžio, kad romanas parašytas karo metais, jam atrodo, kad jame visai neišryškėjo toji epocha. Toje pastaboje, žinoma, nebuvo priekaišto vertėjui, tačiau J rundur  toks garsaus kritiko romano suvokimas nuvyli , pasirod  pavir tini kas³⁷. Jo manymu, garbusis kritikas nepajut s, kad romane slypi protestas prieš bet koki  prievartą, kad tai totalitarizmo nepriėmimas ir kartu himnas žmogaus laisvei, paprastam žmogui, – būtent taip J rundur s rašo savo pabaigos  odyje. „Juk ir Laxnesso „Pasaulio  viesa“ buvo parašyta tais pačiais metais, ten irgi karas nėra pavaizduotas tiesiogiai, ir Picasso „Guernicoje“ – tas pats. Iš tiesų bendra abiejų roman  atmosfera labai panaši, kaip ir abiejų metafori kumas ir alegorija.“ Jis apgaillestauja, kad recenzentas nesuvokė romano būtent kaip alegorijos. „Vadinasi, a  nepakankamai ryškiai nupie iau Borutos portret , mažai paaiškinau apie patį roma-

n . Matyt, per daug buvo gilintasi i  bendrus dalykus. K gi, teks kada nors grįžti prie Borutos, specialiai parašyti apie šio menininko unikalumą, jis to vertas.“

Dvi recenzijos, abi Alekso Girdenio, pasirod  ir Lietuvoje³⁸. Abi jos buvo palankios ir labai pradžiugino vert j , taip pat kaip ir recenzento i reik stas d iugavimas, kad su islandų literatūros perlu, „Egilio saga“, Lietuvos skaitytojas jau spėjo susipažinti anksčiau. Dviejų jo mylim  heroj , Egilio ir Baltaragio, sugretinimas J rundurui buvo ypač malonus.

ATRADIMAS. REDAKCIJA – NE PIRMA

Deja, neseniai pasklaid iusi J runduro vertim , a  kiek suglumau. Žinoma, ne todėl, kad turėčiau jam koki  pretenzij . Jis man ir dabar, kaip prieš 30 metų, kai gavau jį atsi st  i  Islandijos su  iltais linkėjimais, atrodo tobulas. Bet pradėjusi iš naujo skaityti, i sitikinau, kad versta vis dėlto ne pirmosios, 1945 metų, laidos, kaip mano, pavyzdžiui, Dalia Striogait ³⁹, bet kokios vėlesnės, tikriausiai 1962 metų laidos, papildytos ir „patvarkytos“, variantas. Žinoma, tie „patvarkymai“ – paties rašytojo. Kazys Boruta turėjo tai padaryti po nuo mios kritikos, buvo priverstas i d ti tam tikr  „optimisti kesni “ gaidelių, paai kinim , papildym ; jis i ved  naujus personažus, dėl to pasakojimas tapo realistiškesnis, ne toks gairvali skas, ma iau konfrontuojantis su tuometine laiko dvasia, bet jame liko ma iau mito stebuklo. Nors, literat rolog  nuomone, abi redakcijos reik t  vertinti kaip du skirtingus kūrinius (D. Striogait , 251), ir vertėjo valia yra pasirinkti vieną j . Pats J rundur s nenurodo, kokia redakcija jis pasinaudojo. Vis dėlto esu tikra, kad J rundur s būtų  m sis versti pirmajį, labiau autoriaus širdimi ir krauju pulsuojantį variant . Manau, kad jam jis būtų buvęs labiau prie širdies, o ir gauti iš Amerikos greitai ten pasirodžiusį pakartot  1945 metų leidim  (1952) nebūtų buvę problemos. Iš Lietuvos bibliotek  pirmoji redakcija tuo metu buvo išimta, taigi Lietuvoje ir užsienyje Borutos talento gerbėjams, kartu ir būsimiems vertėjams „Baltaragio malūno“ teko laukti iki 1962 metų. Ne visiems net buvo aišku, kad tai ne tas pats, ne pirmasis variantas. Faktiškai visi žinomi u sienieti ki vertimai ( ek , vokiečių, latvių) buvo padaryti iš 1962 metų leidimo ar vėlesnių jo pakartojim .

Nėra abejonės, kad J runduro vertimas, viso to nepaisant, išties garbingai atstovauja lietuvių literatūrai Skandinavijoje. Ir vienas, ir kitas variantas turėjo savo privalum , tik gaila, kad J rundur s greičiausiai net nežinojo, dirbdamas prie savo vertimo užsienyje, apie pirmojo varianto egzistavimą, kitaip būtinai būtų apie tai informavęs skaitytoj .

Belieka tik apgaillestauti, kad toks talentingas vertėjas, koks pasirod  esąs J rundur s Hilmarssonas, iš savo gimtaj  kalb  spėjo i sversti tik vieną lietuvi k  kūrinį...

PIRMIEJI MOKSLO LAIMĖJIMAI

Po pirmosios metinės stažuotės Lietuvoje ir po metinės stažuotės Sorbonoje (1973), po intensyvaus ranka i i  skaitymo Kopenhagos  rni Magn ssonso islandi k  studij  institute ir bakalauro darbo (*cand. mag.*

1974) kai kurių senosios islandų kalbos žodžių etimologijos tema gynimo Jörundurą grįžta tęsti studijų į Oslą. Jis pradeda publikuoti seriją straipsnių tyrinėdamas jau baltų ir slavų kalbų santykius, taip pat bendresnes indoeuropieistinei kalbotyrai aktualias problemas. Šie darbai pasirodo įvairiuose pasaulinės lingvistinės spaudos leidiniuose, taip pat ir Lietuvos žurnaluose „Baltistica“, „Kalbotyra“, „Mūsų kalba“. Vėliau šie tyrinėjimai bus apibendrinti magistro darbe „Om kvalitativ avlyd i indoeuropeisk“ („Dėl kokybinės balsių kaitos indoeuropiečių kalbose“), kurį jis sėkmingai apgynė 1977 metais Osle. Šiame darbe lietuvių kalba užima vieną pagrindinių vietų. Tais pačiais 1977-aisiais jis dar spės pusmetį padirbėti Vilniuje, perskaitys pranešimą Oslo universitete „Om de baltiske sprog stilling innenfor Indo-Europeisk“ („Apie baltų kalbų poziciją indoeuropiečių kalbų šeimoje“), kurį vėliau išspausdins žurnalas „Íslenskt mál og almenn málfræði“ („Islandų kalba ir bendroji kalbotyra“, Reykjavik, 1979, I).

Pirmoji pakopa į mokslo viršūnes įveikta, tai iš tikrųjų buvo didelis jaunojo mokslininko laimėjimas. Tokio pobūdžio indoeuropieistikos magistro studijos Oslo universitete yra vienos rimčiausių pasaulyje, ir nors ši specialybė buvo įvesta 1923 metais, mažai kam pavykdavo nueiti iki galo. Jörundurą buvo šeštasis laimingasis, prieš jį tikslą buvo pasiekę tik trys norvegai ir du islandai. „Dabar sužaidėm lygiomis, pagaliau pasivijom norvegus!“ – šmaikštavo jis, dalydamasis savo džiaugsmu su kitu islandu, artimu bičiuliu Jónu Gunnarssonu, kuris tuo metu buvo jo dėstytojas Oslo universitete.

Šio fakto reikšmę skandinavų, ir ypač islandų, baltistinėms ir indoeuropieistinėms studijoms sunku pervertinti. Baltistų Skandinavijoje nėra daug, Islandijoje Jörundurą – vienintelis. Jis jaučiasi laimingas: „Pagaliau baigiau šį didelį darbą, užsitarnavęs visai neprastų šios srities vyrų pagyrimą ir sveikinimą“. Į indoeuropieštų gretas ateina jaunas mokslininkas su dideliu mokslo potencialu, kartu keliantis savo šalies mokslinį autoritetą. Praeis visai nedaug laiko, ir jis vis dažniau bus priskiriamas prie iškiliausių ir reikšmingiausių pasaulio kalbinkų indoeuropieštų.

GYVENIMĄ VAINIKUOJA TOCHARŲ KALBOS

Po mokslinių stažuotčių Vilniuje, Prancūzijoje, Danijoje Jörundurą gauna prestižinę Alexandro Humboldto fondo stipendiją dvejus metus (1979–1981) studijuoti Kylio (Kiel) universitete. Čia jis dirba vadovaujamas profesoriaus Wernerio Winterio, iškilaus sanskrito ir naujųjų Indijos kalbų specialisto. Šį kartą Jörundurą pasirenka savo studijoms tocharų kalbas ir visa galva į jas pasineria. Tai beveik visiškai nauja sritis moksle, nors sudaro klasikinės lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros, kur atrodo viskas ištirta skersai ir išilgai, šaką. Tyrinėtoji čia atsiveria viliojantys toliai. Šios dvi jau mirusios kalbos, Rytų ir Vakarų tocharų, arba A ir B, pasauliui tapo žinomos staiga, palyginus neseniai, XIX–XX amžių sandūroje, kai per archeologinius kasinėjimus buvo atrasta daug šių kalbų paminklų. Tai vienuolių, gyvenusių budistų vienuolynuose Centrinėje Azijoje,

tarp Kinijos ir Pamyro kalnų IX–X amžiais, susirašinėjimai, taip pat įvairūs dokumentai, budistų šventųjų gyvenimo aprašymai, įvairių sąskaitų, prekybos sutarčių skiautės. Jos dažnai apgadintos gaisro, sunkiai įskaitomos, tačiau kadangi dauguma tų tekstų yra vertimas iš sanskrito, mokslininkams juos perskaityti nėra sunku. Paaiškėjo, kad šiose kalbose dėl vietos gyventojų izoliacijos nuo plataus pasaulio išliko daug visai nepakitusių kalbinių klotų, kad šių kalbų leksikoje ir gramatikoje galima užčiuopti elementų, jungiančių jas su kitomis archajiškomis indoeuropiečių kalbomis, tarp jų islandų, lietuvių, taip pat slavų kalbomis. Pavyzdžiui, tocharų žodyje *kritām* „džiaugsmas“ jis mato saitų su senosios islandų kalbos *kártān* „kas ant širdies“⁴⁰.

Atrodo, kad šie nejudinti mokslo arimai tiesiog laukė Jörunduro Hilmarssono. Juk jis visada norėjo plūšėti prie to, ko niekas prieš tai nedarė. Dar būdamas gimnazistas jis buvo pradėjęs nuosekliai ruošti panašioms plačioms studijoms ir nuo to laiko atkakliai ėjo ta kryptimi, metodiškai plėsdamas pasirinkto objekto ribas, todėl jam pavyko pasiekti išties įspūdingų rezultatų, išleisti kapitalių darbų ir tapti vienu pagrindinių, o gal net ir pačių autoritetingiausių šios srities specialistų.

Tocharistinės Jörunduro veiklos rezultatai – dvi monografijos anglų kalba (1989, 1991), dešimtys straipsnių; jis pradeda ruošti tocharų kalbų vadovėlį, steigia (1987) ir pradeda redaguoti vienintelį pasaulyje kasmet išeinantį specializuotą žurnalą, skirtą tocharistinėms studijoms, TIES (*Tocharian and Indo-European Studies*), į kurį daug rašo pats ir kuriame jam talkininkauja garsūs pasaulio mokslininkai, jo suburti apie šį leidinį (W. Winteris, J. Jasanoffas, G.J. Pinault). Kiekvienas numeris pasirodo dar ir su monografinio pobūdžio vienu dviem priedais, skirtais vienai ar kitai atskirai temai. Šeši žurnalo tomai spėjo išeiti Reikjavike, visus juos parengė Jörundurą Hilmarssonas savo bute Vesturgötu 19, pats juos suredagavo ir išspausdino, iš pradžių vien tik iš savo asmeninių lėšų. Jo kolegos iš pradžių žiūri į tai skeptiškai („Tocharistika – Islandijoje! Juk tai labai siaura sritis“). Bet pamažu vis daugiau jų, o ypač Jörunduro studentų ir aspirantų, tampa jo bendraminčiais, įsitraukia į žurnalo ir žodynų, prie kurių jis dirba, sritį. Vėliau, po Jörunduro mirties, šis žurnalas toliau leidžiamas Danijoje, Kopenhagos universitete, kur dabar jam vadovauja dr. Jensas Elmegaardas Rasmusenas. Islandijos universitetas, kad ir kaip būtų norėjęs, be Jörunduro pasirodė tam nepajėgus.

Po stažuotės Kylyje, kuri buvo tocharistinių studijų pradžia, bus dar stažuotė Leideno universitete pas profesorių Frederiką Kortlandtą, – dar anksčiau susitikęs su juo Vilniuje, Jörundurą paprašė būti jo disertacijos vadovu ir gavo kvietimą atvykti pas jį į Leideno universitetą. Ten 1986 metų gegužės 4 dieną Jörundurą apgina daktaro disertaciją tema „Tocharų kalbų fonologijos, morfologijos ir etimologijos studijos, pagrindinį dėmesį skiriant balsiui *o*“ (anglų kalba), kuri tais pačiais metais pasirodo Islandijoje kaip atskira monografija: „Studies in Tocharian Phonology, Morphology and Etymology. With Special Emphasis on the O-Vocalism“ (Reykjavik, 1986).

Tačiau pagrindiniu mokslininko gyvenimo vaisiumi tapo pirmas ir iki šiol vienintelis pasaulyje kapitalus tocharų kalbų etimologijos žodynas⁴¹, sumanytas kaip pagrindas naujam indoeuropiečių prokalbės etimologiniam žodynui, kuris turėjo būti sudarinėjamas Leideno universitete vadovaujant profesoriui Kortlandtui. Veikalas dienos šviesą išvydo jau po autoriaus mirties. Nors Jörundurą spėjo parengti maždaug pusę jo, tačiau buvo palikęs daugybę užrašų, pagal kuriuos jo kolegos iš Bendrosios kalbotyros katedros galėjo jį užbaigti talkininkaujant dr. Alexandrui Lubotskiui, su kuriuo autorius glaudžiai bendradarbiavo savo paskutinį pavasarį Leidene. Visa tai, ką Jörundurą spėjo nuveikti moksle per penkmetį po disertacijos gynimo, buvo milžiniškas darbas, pareikalavęs daugiau jėgų, negu pakeliama vienam žmogui.

Visą gyvenimą paskyręs lyginamajai indoeuropiečių kalbotyrai, Jörundurą nelaukė savęs nei slavistu, nei baltistu, nei tocharistu, o tik indoeuropeistu. Bet iš visų kalbų ir lingvistikos sričių, kaip jis prisipažįsta artimiausiam bičiuliui docentui Jónui Gunnarssonui, mylimiausias jam buvo dvi – lietuvių kalba ir tocharistika.

LIETUVIŠKOJI JÖRUNDURO HILMARSSONO EPOPEJA

Ji tęsėsi lygiai 20 metų. Tiek pat truko ir mūsų artimas bendravimas, kai Jörundurą visada būdavo kur nors netoliese, dažniausiai Profesorių skaitykloje, Filologijos fakulteto auditorijoje arba koridoriuje, ant suoliuko Sar-

Jörundurą Hilmarssonas ir Irena Matulienė VI baltistų kongreso metu Vilniuje. 1991, spalio

bievijaus kiemelyje arba mūsų bute Antakalnyje. Iš pradžių seno namo penktame, vėliau naujojo, pastatyto Universiteto jubiliejaus proga, pirmame aukšte, kur Jörundurą būdavo itin dažnas svečias. Ypač daug teko bendrauti pirmosios stažuotės pirmoje pusėje, kai jis viešėjo Vilniuje ilgiausiai – visus 1971–1972 mokslo metus, taip pat ir vėliau, 1977-aisiais, kai stažuotė truko vieną semestrą. Atvykdavo dažnai ne iš Islandijos, o, kaip sakydavo, „iš kontinento“ – iš Oslo, Vokietijos, Danijos. Kiekvieną kartą godžiai sėmėsi žinių, stengėsi giliai įsijausti į slapčiausius Lietuvos kultūros kodus, pasitikslinti istorines žinias, nuolat bandydamas perkelti jas į platesnį indoeuropietiško kontekstą, kurį buvo spėjęs susikurti ir nuolat tobulinti. Ir, žinoma, tobulino kalbos įgūdžius. Gaudamas stengėsi ir duoti – dosniai dalijosi savo žiniomis konsultuodamas kolegas, kurie kartais buvo dvigubai vyresni už jį, parūpindavo jiems literatūros, išversdavo vieną kitą tekstelį tai į vokiečių, tai į anglų kalbą. Sužinojęs apie Eidukaitienės šeimos sveikatos problemas, puolė ieškoti vaistų. Iš viso Lietuvoje buvo septynetą kartų, kaip pats rūpestingai suskaičiavo; paskutinįsyk čia buvo atvykęs 1991-ųjų rudenį.

Laikui bėgant, kai jį, tokį komunikabilų ir visiems prieinamą, jau supo nemažas kolegų ir pažįstamų ratas, kas kartą vis plėtėjantis, taigi nuo tada, kai jis jau kone tobulai buvo įvaldęs lietuvių kalbą, mudviejų bendravimas nebuvo toks intensyvus, tačiau nenutrūko. Susitikdavome kiekvieną kartą, kai jis pasirodydavo Lietuvoje, nors ir trumpai, keisdavomės naujienomis, knygomis. Visą tą laiką susirašinėjome, siuntėm vienas kitam sveikinimo atvirukus, kartais susiskambindavome. Paskutinįsyk mačiau savo gerą bičiulį 1991-ųjų spalio pradžioje, kai jis buvo atvykęs į VI baltistų kongresą jau kaip solidus mokslo vyras ir Lietuvos garbės konsulas. Tuomet jau rimtai sirgo, nors apie tai mažai kas žinojo, kaip ir aš – tiesiog nesupratau jo užuominų, o atvirai apie savo ligą kalbėti, matyt, jam buvo nemalonu. Bent nei man, nei Eidukaitienei nepasiskundė, pasakė tik Giedrei Kadžiuolytei. Nors užuominos, atrodo, buvo daugiau negu aiškios – pasakė norįs padovanoti paskutines savo kalėdines nuotraukas su abiem vaikais, kad jos pasiliktu mano šeimoje prisiminimui.

Tiesa, mums susitikus paskutinį kartą, pasisveikinęs Jörundurą tiesiog nuo slenksčio išpylė: „Važiuoju troleibusu ir staiga girdžiu: kita stotelė – Islandijos. Kaip puikiai skamba! O ir gatvė graži – pačiame centre“. Sakau: „Gal po kiek laiko čia įsikurs Islandijos ambasada?“ – „Na... pagyvensim, pamatysim.“ Deja, nepagyveno ir nepamatė. Islandijos ambasados Lietuvoje dar nėra (yra bendra ambasada visam regionui Helsinkyje), bet Islandijos garbės konsulas Vilniuje yra (įsikūręs Konarskio gatvėje, gražiame pastate Nr. 28^a), jam vadovauja inžinierius geodezininkas Vaidotas Sankalas.

Šios dvi laiko gairės – 1971-ųjų rudenį ir 1991-ųjų rudenį įrėmina mano vaizduotėje visą Jörunduro Hilmarsono lietuvišką gyvenimą, nuo pačios jo pradžios iki pačios pabaigos. Tiesa, po paskutinio trumpo susitikimo Filologijos fakultete per pertrauką VI baltistikos kongrese, kur jis Kazimiero Būgos auditorijoje skaitė didelio

susidomėjimo sulaukusį pranešimą apie tocharų ir lietuvių kalbų giluminius ryšius, jis dar pagyveno pusę metų, ir tas laikotarpis jam buvo netgi labai kūrybingas ir intensyvus. Jis vedė Elfą (Þúriður Elfa Jónsdóttir), su kuria pradėjo lauktis vaikelio, kartu su žymiais islandų kalbininkais buvo neseniai užbaigęs daugiau kaip tūkstančio puslapių unikalų islandų kalbos etimologijos žodyną (Íslensk orðsifjabók, Rvík, 1989), kurį pradėjo sudarinėti garsus leksikografas Ásgeiras Blöndalis Magnússonas. Pastarajam dar gyvam esant Jörundur tapo pagrindiniu jo padėjėju, gausiai papildė žodyną įvairių kalbų, visų pirma baltų ir tocharų, medžiaga ir dar atliko milžinišką ir sudėtingą darbą redaguojant bei ruošiant kompiuterinį žodyno variantą. Jörunduro indėlis perimant po Blöndalio mirties 1987 metais ir užbaigiant šį fundamentalų darbą buvo ypač reikšmingas, – tai pabrėžiama redakciniame straipsnyje ir žodyno recenzijose. Be to, jis redagavo universitetinį islandų kalbos žodyną, ruošė medžiagą planuojamam islandų kalbos istorinės žodžių darybos žodynui, deja, šio darbo užbaigti nespėjo, padarė maždaug trečdalį, liko daug nepanaudotos medžiagos. Paskutiniaisiais jo gyvenime mokslo metais Islandijos universitete (1991–1992) jis gavo kūrybinių atostogų, – tai buvo laisvas nuo paskaitų metas, ir jis pavasario semestrą praleido kartu su jauna žmona Olandijoje, pasinaudojęs Nyderlandų mokslinių tyrimų organizacijos suteiktu grantu. Priėmęs Leidenos universiteto, kur prieš keletą metų gynė daktaro disertaciją, kvietimą, toliau atkakliai darbavosi prie savo tochariškojo žodyno, padedamas buvusio mokytojo prof. Frederiko Kortlandto, tapusio artimiausiu jo kolega ir priekabiausiu oponentu. Kas kiek laiko grįždavo į Islandiją pasitikrinti sveikatos.

Kaip tik tą jo mirties vidurvasarį, lyg tyčia, – nes suvokiui tai vien kaip apmaudžią likimo ironiją, – man teko laimė antrąkart gyvenime apsilankyti Islandijoje, kur tuo metu vyko tarptautinė jubiliejinė Laxnesso 90-mečiui skirta konferencija. Šįkart nukeliauti į Islandiją buvo lengviau, nereikėjo nei charakteristikos, kurią tau galėjo duot, galėjo neduot, nei kvailio kelionės „pagrindimo“, tačiau tokios kelionės dar nebuvo tapusios įprastos. Programa buvo įtempta, laiką skaičiavau valandomis, be to, kažkas pasakė, kad Jörundurą išvykęs į užsienį, taigi labai jo ir neieškojau. O jis, paaiškėjo, buvo ką tik grįžęs iš Leidenos, man perdavė, kad, sužinojęs, jog esu Reikjavike, manęs ieškojo. Paliko viešbutyje raštelį, prašydamas pranešti, kada galėtume susitikti. O autobusas į oro uostą jau laukė, paskambinti nebuvo kaip, taip tąkart ir prasilenkėme ir jau nebesusitikome, – šito negaliu sau atleisti.

Rugpjūčio 13 dieną, neatlaikęs stiprių vaistų, kurių būdamas nepalaužiamas optimistas ir dar taip trokšdamas gyventi, pats primygtinai pageidavo, nors jie buvo laikomi eksperimentiniais, Jörunduro gyvenimas nutrūko. Į paskutinę kelionę jį palydėjo kitas jo senas bičiulis, Simas Karaliūnas, kuris kaip tik tuo metu stažavosi Islandijoje ir dalyvavo islandų kalbos vasaros kursuose Reikjaviko universitete, rinkdamas medžiagą savo monografijai, kurioje nemaža vietos turėjo būti skirta seniems baltų ir skandinavų kalbininkams ryšiams. Šią stažuotę jam,

žinoma, išrūpino Jörundur Hilmarssonas. Simas Karaliūnas sukalbėjo poterį prie jo kapo – nors Jörundurą ir nebuvo religingas žmogus – ir atsisveikino su savo senu bičiuliu jau visiems laikams. Vilniuje tą patį padarė Vytautė Eidukaitienė – nunešė šešių baltų kardelių puokštę į Dievo Apvaizdos bažnyčią, pastatė prie altoriaus ir sukalbėjo lietuvišką maldelelę už Jörundurą (Jurgį, Georgijų), savo islandą mokinį ir gerą bičiulį.

ŠEIMA. VARDAI

Jörundur (Jörundur Garðar Hilmarsson, kaip jį buvo užrašę tėvai) gimė Reikjavike 1946 metų kovo 15 dieną, labai garbingoje ir žinomoje Islandijos istorijoj šeimoje, garsėjusioje savo švietėjiškomis ir pilietinėmis tradicijomis. Jis buvo vyriausias iš trijų vaikų, po jo atsirado sesuo Anna Maria, beveik vienmetė, su kuria jis labai draugavo, gerokai vėliau gimė jaunėlis Þorsteinas. Visi vaikai gavo vardus, kurie nuo seno jau buvo įteisinti šeimoje, pagal senelius. Giminėje buvo keletas žinomų kompozitorių ir poetų⁴², garsių politikų ir stambių pramonininkų. Tėvas (Hilmar Garðars – pagal islandišką vardų suteikimo tradiciją turėtų būti Garðarsson, 1922–2005), Aukščiausiojo teismo teisėjas, turėjęs ir savo advokato kontorą, vadovavęs kelioms stambioms firmoms, taip pat Reikjaviko miesto mokesčių valdybai, buvo kito žinomo advokato, Altingo deputato Garðaro Þorsteinsono sūnus, mama – Þorgerður Jörundsdóttir – namų šeimininkė. Jos tėvas (Jörundur Jörundsson), kurio, kaip ir jos senelio, garbei buvo pavadintas „lietuvių“ Jörundurą, buvo kilęs iš garsios žuvų pramonininko, žvejybos laivų savininko šeimos, ir jos galva buvo dar vienas bendravardis, garsusis Hákarla-Jörundur (Ryklių Jörundurą), ryklių, banginių ir menkių gaudytojas, vadovavęs žvejybos flotilei, nes buvo labai sumanus ir bebaimis. Savo dideliu laivu, kuriam jis buvo davęs išdidų Hermóðuro (Odino sūnaus) vardą, visad išplaukdavo pirmas ir nuplaukdavo toliausiai, nepaisydamas vandens sūsių, – visada grįždavo su išpūdingu laimikiu. Vieną kartą, kai jam ir jo vyrams teko peržiemoti Isafjorde, nes pajudėję ledo luitai užtvėrė kelią namo, Ryklių Jörunduro sumanumo ir drąsos dėka jie ne tik kad nežuvo iš bado, bet pavasarį grįžo su 370 statinių žuvų taukų, kurie tada buvo ypatingai brangūs. Subūręs aplinkinius žvejus, jis įkūrė nedidelę žvejų gyvenvietę, vėliau tapusią miesteliu, kur organizavo žvejybos produktų perdirbimą – tai jau buvo žuvininkystės pramonės pradžia. Jo name Hrisey saloje įrengtas jo vardo etnografinis muziejus, prieš namą stovi jo paminklas, pastatytas miestelio gyventojų.

„Karališkųjų“ asmenvardžių serijai priklausantis Jörunduro vardas, kuriuo jį pavadino tėvai senelio ir daugybės prosenelių garbei, Islandijoje yra gana retas. Islandai nuo senų laikų vardui teikia nepaprastai didelę, sakyčiau, vos ne magišką reikšmę. Tai, matyt, užkoduota islando genuose. Kaip man paaiškino Jörunduro brolis, beveik visi Jörundurai kilę iš tos pačios giminės, taigi „atsitiktinių“ Jörundurų beveik nesutiksi. Jörundurą buvo švedų, iš dalies ir danų karalius (konungas), konungo Ingvio sūnus, kaip nurodo Snorri Sturlusonas

Priešpaskutinės Kalėdos. Jörundurą Hilmarssoną su vyresniaisiais vaikais savo namuose. Reikjavikas, Vesturgötu 19. 1991

savo „Heimskringloje“ (Norvegijos karalių istorijoje), Ynglingų sagoje. Ne mažiau tautinis ir garbingas, o gal ir dar labiau, buvo ir antrasis Jörunduro, nors ne karališkas, vardas – Garðar. Tokia jo tėvo sumanymu turėjo būti nuo šiol šeimos pavardė, pagal jo tėvo vardą. Garðaras buvo vardas žmogaus, kuris pirmas pasiekė Islandiją dar iki šalies apgyvendinimo, todėl Islandija buvo gauti pavadinimą Garðar-Hólm, tai reiškia – Garðaro sala. Taigi antrasis Jörunduro vardas, arba jo tėvo pavardė (Garðars, su savo kilmininko forma) reiškia nei daugiau, nei mažiau, o tiesiog – Islandija⁴³.

Tačiau Islandijoje pavardės itin retos, jos paprastai nurodo arba užsienietiškąją, arba aristokratiškąją kilmę (bajoriškumą), arba jas pasiima menininkai kaip pseudonimą, (pavyzdžiui, Laxnessas, kurio tikrasis vardas yra Halldóras Guðjónssonas). Tačiau pavardė neprigijo, nė vienas vaikų to nepanoro, ir visi trys liko prie įprasto islandiškojo onomastinio (vardinio) modelio: Anna Maria Hilmarasdóttir, Þorsteinn Hilmarsson. Jörunduro brolis ir sesuo tik retkarčiais parašo tarp vardo ir tėvavardžio sutrumpintą G., kaip darydavo ir jis pats.

Tiesa, Islandijos istorijoje buvo dar vienas Jörunduro bendravardis, pagarsėjęs kaip „Šuns dienų karalius“, atplaukęs į salą su anglų laivu neaiškios europinės situacijos napoleoninių karų laikais ir užgrobęs šalį. Bet jis nebuvo islandas, jo vardas – Jørgen Jørgensen. Apie šį avantiūristą daną buvo sukurtas labai populiarus miuziklas, su kuriuo Jörundurą mus supažindino.

KELIAS Į PASAULINĘ LINGVISTIKĄ

Jörunduro nuopelnai pasaulinei lingvistikai plačiai pripažįstami, lygiai taip pat kaip ir tai, kad jis savo šalies vardą įrašė į pasaulinės lingvistikos istoriją, paversdamas XX a. aštuntojo–devintojo dešimtmečių Islandiją vienu rimčiausių indoeuropeistikos centrų. Jörunduro kelias lingvistikoje iš tikro buvo labai tiesus, tikslingas ir nuoseklus: nuo bazinio gero daugelio kalbų mokėjimo – prie slavų, vėliau prie baltų (Osle pas Stangą), ypač kreipiant dėmesį į lietuvių kalbą (jo paties pasirinktą), dar vėliau – prie tocharų kalbų (vėlgi paties pasirinkimu). Ilgainiui gal būtų galėjęs pasukti dar kokia nežinoma kryptimi... Jo tėvų svajonė, žinoma, buvo, kad jų toks gabus humanitariniams mokslams pirmagimis pratęstų

šeimos tradiciją ir pasirinktą teisę, tačiau Jörundurą, kaip visada, pasuko savo keliu. Kaip ir jo tauta, kuri, būdama viena mažiausių pasaulyje, nuo pat savo egzistavimo pradžios visada ėjo savu, ypatingu keliu. Dar besimokydamas sostinės sustiprinto klasikinių kalbų dėstyto gimnazijoje, prestižinėje *Menntaskóli*, jis jau žinojo, kad jo pašaukimas – mokslas, ir čia jį labiausiai traukė lingvistika. Ne mažiau jį viliojo kitų tautų dvasinių lobių pažinimas, taigi ne vien kalbos, bet ir literatūra, istorija, įvairių tautų kultūros, taip pat kelionės. Jis pasirinko studijuoti filologiją, konkrečiai – slavistikos ir baltistikos studijas Oslo universitete. Tam turėjo gerą bazę – humanitarinio profilio gimnazija savo abiturientus paruošdavo gerai. Be to, jis ne veltui jau gimnazijoje buvo pramintas „lotynų genijum“. Tėvai irgi stengdavosi visapusiškai praplėsti gimnazisto akiratį, nuo vaikystės parūpindavo jam kelionių po visą Europą mokytis kalbų, ypač į Angliją ir Vokietiją. Todėl baigęs gimnaziją jis praktiškai mokėjo visas pagrindines Vakarų ir Šiaurės Europos kalbas (anglų – kaip gimtąją) ir kelionėse niekad nejausdavo kalbos barjero.

Oslo universitetas buvo tikra baltistikos, slavistikos ir komparatyvistikos citadelė, nes šiems mokslams vadovavo profesorius Christianas Stangas – žymiausias tuo metu slavistas ir baltistas. Būtent jis nukreipė gabų jaunuolį į baltistiką, nes kaip tik Jörunduro studijų metais, 1966-aisiais, Osle pasirodė jo kapitali monografija „Baltų kalbų lyginamoji gramatika“. Savo jaunystės, prieškarinio metais didis norvegų baltistas keliskart lankėsi Lietuvoje, gerai išstudijavo žemaičių tarmę. Bet pradžioje Jörundurui reikėjo pasimokyti senų ir retesnių kalbų, kurių jam dar trūko: sanskrito, dabartinės Indijos kalbų, persų, armėnų, bažnytinės slavų. Greit Jörundurą jau ėmė garsėti kaip senų ir retų kalbų žinovas.

Prie studijų priklausė ir stažuotė, tačiau jei ne Jörunduro atkaklumas siekiant tikslo, geriausiu atveju jis būtų buvęs pasiūstas į Lenkiją. Tais laikais stažuotė Lietuvoje visiems atrodė neįmanoma. Studentai iš Skandinavijos, norėdami įgyti lietuvių kalbos praktikos, važiuodavo tik į Suvalkus arba Punkską. Kaip Jörundurą pasakojo islandų žurnalistas: „Oslo universitete studijavęs lyginamąją lingvistiką, daugiausia slavų ir indų kalbas, norėjau pažinimo. Kreipiausi dėl stipendijos studijoms Sovietų Sąjungoje ir ją gavau. Tačiau kadangi rusų kalbą jau mokėjau, norėjau išmokyti kokią nors kitą, ir dėl daugelio priežasčių patraukliausia man atrodė lietuvių kalba. Kaip tik dėl jos ten vykau“⁴⁴.

MOTERYS, MEILĖS

Su Jörunduru buvo galima nė kiek nesivaržant kalbėti atvirai ir nuoširdžiai apie viską, taip pat ir apie meilę. Jis iš tikro labai troško meilės, geros likimo draugės šalia, kuri dalintųsi su juo jo klajūniško „studijoježiško“ gyvenimo sunkumais, taip pat ir džiaugsmis, kurių irgi nestigo, nes jis paprastai pasiekdavo galų gale, ką buvo užsibrėžęs, ir jo gyvenime buvo apstu mažų ir didelių laimėjimų. Bet jausmų srityje jam sekėsi sunkiau nei moksle. Gal dėl to pastebėdavau kartais draugiškai mums šnekučiuojantis, kad jis, šiaip nepalaužiamas optimis-

tas, lyg būna apimtas kažkokio giedro kartėlio ar melancholijos. O gal man taip tik atrodė, gal kalta buvo per didelė jo žinių našta? Nes jis daug apie ką galvojo, ne taip lengva buvo viską suderinti ir moksle, ir gyvenime. Juk Ekleziastas sako: didis žinojimas veda į didį liūdesį. Tokiais momentais jis man – keista – primindavo netgi kažkuo panašų į jį žmogų, taip pat labai ypatingą, su kuriuo net nebuvau pažįstama, bet kuriuo visi mano bendrakursiai tyliai žavėjosi, pagarbiai stebėdami jį iš tolo studijuojant Maskvos universiteto Filologijos fakultete. Tai buvo Sergejus Averincevas⁴⁵. Jis mokėsi tais pačiais metais klasikinės filologijos skyriuje ir buvo fenomenalus mūsų kartos rusų inteligentas, nors buvo mūsų metų. Jo ir Jörunduro išraiška buvo nuostabiai panaši.

Taip susiklostė, kad Jörundurą buvo triskart vedęs, su kiekviena žmona turėjo po vaiką. Štai 1975 metų rudenį (rugsėjo 23) jis rašo: „Išsiskyriau su buvusia žmona ir dabar turiu naują. Ji norvegė, vardu Randi... Turime sūnų Þorsteinną⁴⁶ pusantrų metų. Visą sūnaus gyvenimą gyvename Islandijoje. Namas Reikjaviko senamiestyje yra senas, bet butas labai geras ir šiltas. Rugsėjį ir pusę rugsėjo praleidome Norvegijoje, gyvenome Randi tėvų namuose. Norėjau nuvažiuot į baltistų konferenciją, bet negavau komandiruotės, o pats pinigų nesurinkau“.

Tačiau ir su norvege Randi Jörundurui sekėsi ne geriau. Gavęs prestižinę Humboldto fondo stipendiją, į Kylio universitetą jis važiuoja jau be žmonos, dėl to ir stipendija ne tokia didelė, kokios galėjo tikėtis, jei būtų vedęs. Kylyje šalia netrukus atsiranda nauja draugė – Halldóra. Jis atvyksta su ja į Vilnių, norėdamas supažindinti su Lietuva ir su savo bičiuliais. Bet ir vėl atrodo, kad čia nebus ta išrinktoji...

...Iš laiško Eidukaitienei 1990-ųjų spalio 4-ąją: „Gyvenu dabar vienas. Vaikai jau dideli, dažnai mane aplanko... Dukra pernai baigė gimnaziją. Po to metus studijavo Prancūzijoje prancūzų kalbą. Dabar Islandijos universitete studijuoja teisę⁴⁷. Sūnus Þorsteinnas vis dar gyvena Norvegijoje. Jam jau 17, ir jis pradėjo savo gimnazijos studijas...“ Ir dar prieš tai tame pačiame laiške: „Aš dažnai apie Lietuvą galvoju, apie savo ten gyvenančius draugus <...>, apie savo mielą, brangią mokytoją. Jau penkeri metai praėjo, kai nebuvau Lietuvoje, ir baisiai pasiilgstu Vilniaus, ypač šiais laikais, kai tiek daug tik pernai neįmanomų dalykų įvyksta... Norėjau vykt į Vilnių – tai buvo birželio mėnesį. Viskas buvo sutvarkyta. Islandijos mokslo ministerija rūpinosi man leidimą iš Maskvos, bet kai norėjau pirkti bilietą, Inturistas nenorėjo parduoti. Sakė, kad užsieniečiams negalima važiuot į Lietuvą“.

Ir tik 1991-aisiais man siūsto kalėdinio sveikinimo pabaigoje Jörundurą priduria: „Pagaliau esu laimingas. Sutikau jauną moterį, ji mokytoja ir kartu menininkė, ir ji domisi Lietuva, galbūt norėtų ten studijuoti. Jos vardas Þuriður Elfa, greit aš ją vesiu“.

1992-ųjų gegužės 25 dieną Jörundurą su savo Elfa atšventė vestuvės, bet stebuklingajai islandų pasakai su elfais ir geromis fejomis pavirsti tikrove, deja, nepavyko... Tuo tarpu jis yra laimingas, nes tiki, kad viską įveiks. Jaunoji žmona jį visame kame palaiko, visur jį lydi, jis jaučiasi stiprus ir darbingas, džiaugiasi glaudžiu ryšiu

su savo vyresniaisiais vaikais. Stiprūs nauji vaistai, atrodė, šį kartą galės padaryti stebuklą. Tačiau rugpjūčio tryliktos rytą, paguldintas į ligoninę eiliniams tyrimams, jis ramiai ir oriai miršta palatoje artimųjų apsupty.

Nesakau, kad Jörundurą, blaškydamasis tarp savo meilų ir romanų, buvo lengvabūdis ar neatsakingas. Priešingai, ir atsakingas, ir rimtas. Bet buvo labai emocionalus ir romantiškas, nors iš pažiūros itin santūrus. Kaip jis pats juokaudavo: „Ledų žemėje gyvena karštų jausmų žmonės. Juk pas mus kartais ir ugnikalniai išsiveržia“.

Mažasis Jörundurą, jauniausias Jörunduro Hilmarsono sūnus, gimė dar tais pačiais 1992-aisiais, gruodžio 31 dieną. Savo tėvo nepamatė. Dabar jam septynioliki, jis jau pradėjęs mokytis techninės pakraipos gimnazijoje. Bando save dailės srityje, kuria videofilmus. Jörundurą Jörundssonas buvo keletą kartų apsilankęs Lietuvoje, kai jo mama studijavo Vilniaus dailės akademijoje⁴⁸, kurią sėkmingai baigė, apgynusi magistro darbą iš keramikos. Sako, kad auga labai panašus į tėvą. Dabar Þuriður Elfa moko dailės ir darbų vienoje iš Reikjaviko vidurinių mokyklų, pritaikydama Vilniuje įgytą patirtį.

Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Jörundurą jau pasiekęs visas įmanomas viršūnes. Jis turi pastovų ir mylimą darbą savo šalies universitete, docento ir daktaro vardą, yra pelnęs tarptautinį pripažinimą, turi realią perspektyvą netrukus tapti profesoriumi, o tai užtikrintų normalų pragyvenimą jam ir jo šeimai ir galimybę atsidėti moksliniam darbui. Jis leidžia vienintelį tos srities žurnalą, turi kelis artimus bendražygius, pasaulinio garso vieminčius. Jis publikuoja daugiau darbų negu bet kada anksčiau⁴⁹. Atrodo, ir asmeninis gyvenimas klostosi laimingai – pagaliau šalia jo mylimas ir jį mylintis žmogus...

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIPAŽINIMAS. GARBĖS KONSULAS

Kad Islandija be jokių išlygų visą laiką, o ypač po 1990-ųjų kovo 11-osios, palaikė Lietuvos siekimą atkurti nepriklausomybę ir pirmoji ją pripažino, neabejotinai yra ir Jörunduro nuopelnas, – į Gelapo (Gallup) instituto klausimą, ar islandai nori, kad jų vyriausybė pripažintų Lietuvos valstybę, 1991-ųjų sausį 90 proc. šalies piliečių atsakė „taip“. Juk jis beveik dvidešimt metų atkakliai stengėsi priartinti Lietuvą prie savo tautiečių pasakodamas per radiją, rašydamas į spaudą apie jos istoriją ir kultūrą, žmones ir problemas. Jau tapęs oficialiu asmeniu, šį darbą jis atlieka su dviguba energija, su didele inteligencija ir taktu, aktyvindamas visus savo ryšius. Lemtingųjų Sausio 13-osios įvykių dieną jis daug kartų skambina oficialiems pareigūnams, taip pat draugams į Vilnių, susirūpinęs dėl jų gyvybės ir sveikatos. Jis juos užtikrina, kad jo šalis tikrai netrukus pripažins nepriklausomą Lietuvą ne tik *de facto*, bet ir *de jure*. Atvykus į Islandiją su oficialiu vizitu iš pradžių Vytautui Landsbergiui, Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui (1990-ųjų rudenį), vėliau Emanueliui Zingeriui, Užsienio reikalų komiteto pirmininkui (1991-ųjų sausį), Jörundurą tampa jų oficialiu palydovu, vertėjauja susitikimuose su prezidentu Vigdis Finnbogadóttir⁵⁰, su Altingo vadovais, su užsienio reikalų ministru⁵¹ ir kitais vyriausybės at-

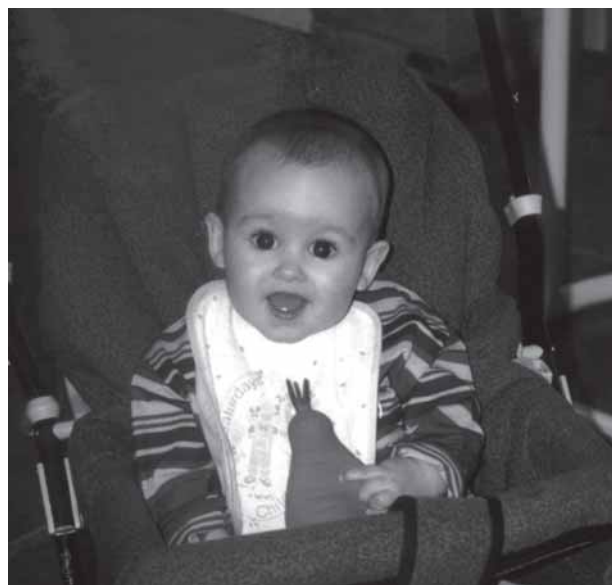
Jörundur Hilmarssonas su žmona Elfa. Paskutiniai nuotrauka. Reikjavikas, 1992, rugpjūčio 5

stovais. Po V. Landsbergio kreipimosi į Islandijos vyriausybę dr. Jörundur Hilmarssonas tampa oficialiu Lietuvos generaliniu konsulu. Tų laikų nuotraukose jis vis dažniau su tamsiu kostiumu arba net smokingu, su peteliške, kurios kadaise taip kratėsi, rimtas ir susikaukęs, nors atsakydamas į korespondento klausimus kukliai pastebi, jog tai nėra labai oficialios pareigos, jog savo priedermę jis suvokia pirmiausia kaip tarpininkavimą, ryšių užmezgimą, visokeriopą pagalbą. Interviu su juo pasirodo jau ne kairiųjų „Tautos valioje“ (jos jau seniai nebėra), o „Ryto laikraštyje“ – „Morgunblaðið“, kurį kadaise kartu su visais studentais ir „opozicionieriais“ vadindavo niekinamu sutrumpinimu „Moggi“.

Į ISLANDIJĄ, TIK Į ISLANDIJĄ! DĖSTYMAS ISLANDIJOS UNIVERSITETE

Priverstas ilgus metus dėl darbo ir studijų užsibūti užsienyje, Jörundur trokšta tik vieno – grįžti į Islandiją ir dirbti jos universitete. Jis per kiekvieną ilgesnę

Mažasis Jörundurukas, jauniausias Jörunduro Hilmarsono sūnus, gimęs 1992, gruodžio 31. Čia jam – keturi mėnesiai

pertrauką parskuba namo, bet čia jo irgi laukia ne pyragai. Reikia išlaikyti šeimą, dažnai griebtis įvairių darbų – statybose, vairuotoju, kad galėtų tęsti mokslinį darbą. Iš tėvų pagalbos prašyti nepriimta... Jis dirba vienu metu Islandų kalbos žodyno redakcijoje ir Bendrosios kalbotyros katedroje skaitydamas paskaitas iš pradžių kaip valandininkas, vėliau – tapęs docentu (1989). Jis yra universiteto mokslinės tarybos narys, dukart iš eilės išrenkamas į *Icelandic Linguistic Society* (jos narys yra nuo seno) prezidiumą. Dėsto įvairius indoeuropeistikos kursus, bendrąją kalbotyrą, lyginamąją gramatiką, kurios pagrindą sudaro lietuvių kalba. Šį kursą jis pirmą kartą buvo įtraukęs į fakulteto tvarkaraštį dar 1974 metais. Su savo solidžia moksline biografija Jörundur lengvai gautų profesoriaus etatą kuriame nors garsiausių Europos arba Amerikos universitetų, bet jis nori likti čia. Jis mėgstamas studentų, yra su jais draugiškas, bet ne familiarus: „Nesvarbu, kad jūsų pavardės ne *Rasmus Rask*, *Saussure* arba *Kuryłowicz*. Drįskite“. Ir daugelis jų ilgainiui tampa jo rimtais kolegomis, kai kurie šiuo metu jau patys profesoriai, kaip Guðrún Þórhallsdóttir (Islandijos universitetas Reikjavike) arba Þórhallur Eyþórssonas (Njujorkas, Ithake). Studentai vertina jo humorą, jis moka linksmintis su jais, nenori būti kabinetiniu atsiskyrėliu, jam reikia forumo atmosferos, mokslinės diskusijos, jis nuolat užkrečia kolegas naujomis idėjomis, vadovaujasi savo mokytojo Stango motto: *Die Wissenschaft ist ein Dialog*.

„Mokka“ yra Reikjaviko kavinė, kur skaniausia kava ir kur renkasi kultūros elitas – universiteto dėstytojai, rašytojai, aktoriai, kino ir teatro žmonės. Islandai, kaip žinia, yra prisiekę „kavos puodelio žmonės“. Ten visad labai linksma, ir Jörundur ten vienas iš pokštininkų. „Tai tas pat kaip jūsiškė „Neringa“ kadaise“, – pasakoja jis grįžęs į Lietuvą. Dabar jo vieta prie staliuko tuščia...

Jörundur paliko tris šaunius vaikus, dabar jau būtų džiaugęsis ir septynetu vaikaičių. Taip pat garbingą vardą moksle ir daug originalių darbų iš įvairių mokslo sričių, užbaigtų ar dar tik pradėtų, kuriuos jis padarė kultūrų ir tautų suartėjimo labui. Ir dar paliko daug savo neišsipildžiusių svajonių, – kad mes jas įgyvendintume...

Lietuvos bičiulio svajonės, atrodo, nebuvo tokios jau nerealios. Labiausiai troško užbaigti tocharų kalbų etimologijos žodyną, o po to nuvykti ten, kur kadaise ėjo Šilko kelias ir skambėjo paslaptingi žodžiai tų kalbų, kurioms jis paaukojo dešimt savo gyvenimo metų. Gal pavyktų atrasti kokį naują jais išmargintą popiergalį... Antra svajonė buvo įtvirtinti lietuvių kalbos kursą kaip bendrosios kalbotyros kurso dalį. Todėl planavo pirmiausia pasikviesti savo gerbiama lietuvių kalbos mokytoją apsilankyti Islandijoje, kad ji pamokytų jo studentus, kaip kadaise jį patį. Parodyti jai Islandiją taip, kaip ji jam rodė Lietuvą. Jis jau ruošė tam reikalingus dokumentus... Išsipildžius trečiai svajonei – užbaigti versti Donelaitį, Islandijoje būtų buvusi pristatyta lietuvių poezija, galima neabejoti, taip pat meistriškai. Na ir, žinoma, jis visada svajėjo grįžti į Lietuvą.

PRISIMENAMAS IR DABAR

Tad vargu ar reikia stebėtis, kad ir šiandien, praėjus tiek metų po Jörunduro Hilmarssono mirties, jo vardas liko neužmirštas nei Lietuvoje, nei gimtojoje, karštai mylėtoje Islandijoje, kurios universitete jis daug metų dirbo ir į kurią iš visur veržėsi sugrįžti, nei daugelyje Europos ir Amerikos universitetų, ypač ten, kur tyrinėjamos tocharų kalbos. Kaip konstatuoja vienas rimčiausių šių dienų indoeuropeistų – rusų-amerikiečių kilmės Alexandras Nikolajevas⁵², *до сих пор редкая работа по истории тохарских языков обходится без ссылок на него.*

Neseniai, 2006-ųjų kovo 12, Lietuvos Seime vyko konferencija „Šiaurės šalių indėlis atkuriant Lietuvos nepriklausomybę“, skirta Jörunduro Hilmarssono atminimui, kuria buvo paminėtos 60-osios jo gimimo metinės kartu su Laisvosios Lietuvos 15-mečiu. Tai irgi jaudinantis sutapimas. Tais pačiais metais Reikjaviki universitete lapkričio 26 dieną buvo surengta tarptautinė lingvistinė konferencija „Žodžių kilmė. Etimologijos ir istorinės gramatikos klausimai. Jörunduro Hilmarssono atminimui“.

Iš artimos Jörunduro bendradarbės, buvusios jo mokinės, profesorės Guðrún Þórhallsdóttir (Islandijos universitetas), padėjusios užbaigti mokslininko pradėtus žodyno darbus ir parengti jį spaudai, interviu laikraščiu „Morgunblaðið“ (1997, vasario 1), praėjus penkeriems metams po mokslininko mirties: „Pastaruoju metu daug kalbama apie būtinumą didinti minties turtų eksportą už šalies ribų. Iš tikrųjų Jörundur tu ir užsiiminėjo. Akivaizdu, kad jo veikla atnešė turtingų vaisių, o jo ir Islandijos vardas tocharistikos mokslė liks visiems laikams“.

Jörunduro Hilmarssono dėka Islandija tapo ryškiu tašku pasaulio lingvistikos žemėlapyje.

Simas Karaliūnas neseniai užbaigė didelės mokslinės vertės 340 puslapių knygą, dedikuotą artimam bičiuliui Jörundurui Hilmarssonui: „Lietuvių etnogenezės ir mitologijos studijos. D-ro Jörunduro Hilmarssono, pirmojo Lietuvos garbės konsulo Islandijoje, šviesiam atminimui“. Ši knyga, dėkingumo už draugystę ir pagalbą ženklas, neabejotinai susilauks didelio kalbininkų ir kultūros istorikų dėmesio, primindama kartu ir apie Jörundurą Hilmarssoną.

Atrodo, kad Jörundurui kaip mažai kam kitam tiktų šie „Vyresniosios Eddos“ žodžiai (iš „Aukštojo kalbų“):

*Deyr fé, deya frændur
Deyr sjálfur ið sama.
En orðstír deyr aldrei,
Hveim er góðan sér getur.*

*Krenta galvijai, giminės miršta,
Pats tu numirsi taip pat...
Amžiams nemirsi tik žmogaus darbai,
Jei buvo gerai padaryti.*

Straipsnio eiluiotų tekstų vertėja – autorė
Svetlana STEPONAVIČIENĖ

¹ Simas KARALIŪNAS. Jörunduro Hilmarssono netekus // Metai. – 1993, Nr. 1, p. 122; E. SLIESORIŪNIENĖ. Vienintelis lietuviškai mokantis islandas // Mokslas ir gyvenimas. – 1991, Nr. 7, p. 22; G.-J. PINAULT. Introduction au tocharien // Lallies-Paris, 7, 1989, Paris (Čia Jörundur minimas kaip vienas iš keturių pačių rimčiausių mūsų laikų tocharų kalbų tyrinėtojų.); A. SABALIAUSKAS. Hilmarsson Jörundur // Visuotinė lietuvių enciklopedija, VII t., p. 559; Dalia JAZUKEVIČIŪTĖ, Aurelija VELIČKAITĖ. J.Hilmarssonui atminti // Veidas. – 2006, Nr. 11, p. 7; G.-J. PINAULT. Jörundur Hilmarsson 15.3.46–13.8.92 // Kratylos. – 1992, 39:2, p. 17–20; Minningar-orð. Jörundur Hilmarsson háskólakennari // Morgunblaðið. – 26. ágúst 1992, p. 14, 26–27.

² Ji iki šiolėi yra populiari, jos gyvenimui skirta nemažai literatūros, pavyzdžiui, biofrafinio pobūdžio romanų, tokių kaip Gisli H. Kolbeinno „Skáld-Rósa, ljósmóðirin Rósa Guðmundsdóttir“, („Poezijos Rožė, pribuvėja Rósa Guðmundsdóttir“, 2007), atskirai apie ją kalba Guðrún P. Helgadóttir knygoje „Skáldkonur fyrri alda“ („Praėjusių šimtmečių poetės“, 1995), o merginos perrašinėja jos eiles į savo laiškus ir *blogus*.

³ „Ibroliai“. Buvo atvažiavęs 2008-ųjų vasarą į Kristupo festivalį, koncertavo Vilniuje, Šv. Kotrynos bažnyčioje.

⁴ Deja, tas kursas po jo mirties nebuvo atnaujintas.

⁵ Su O. Poliakovu Jörundur ypač suartėjo, kai abu stažavosi Vokietijoje, Kylio universitete, kur Jörundur Hilmarssonas taip pat dėstė ir lietuvių kalbą.

⁶ Išminties ir poezijos šaltinis skandinavų mitologijoje. (Taip pat senųjų skandinavų tekstų antologijos pavadinimas. Sudarytoja ir vertėja dr. R. Ruseckienė. – Vilnius, 2003.)

⁷ Su leidyklų pavadinimais įvyko komiška istorija. Jos buvo steigiamos vienu metu, rodos, septintojo dešimtmečio pabaigoje, specialiai vertimams iš užsienio kalbų leisti. Grožinės literatūros vertimams turėjo būti skirta leidykla gražiu pavadinimu „Mir“, techninės ir medicininės – „Progress“. Bet kadangi kažkoks bukalgalvis biurokratas (nemanau, kad tai buvo pats Brežnevas, greičiau Glavlito viršininkas), nuo kurio priklausė pavadinimų tvirtinimas, supainiojo juos (gal girtas buvo?), taip ir liko.

⁸ Tokios kaip, pavyzdžiui, „Dialogai su vikingų epocha“ Vilniaus universitete 2007, spalio 11–13.

⁹ Ričardas Mironas buvo orientalistas, sanskritologas, prieš karą mokėsi Sorbonoje. Tautininkas. VU dirbo Klasikinės filologijos ir Prancūzų kalbos katedrų vedėju. Mano skandinavistiški interesai jam buvo ypač artimi, atsiųsdavo į švedų ir danų fakultatyvus savo studentus, padėdavo literatūra. Jis neblogai mokėjo daniškai. Beveik tėviškai mane globojo, gal todėl, kad jo pirmoji žmona Anna Brandt (Mironienė, istorikė) ir dukterė Sita Brandt (Mironaitė, mokytoja) buvo danės ir jis su jomis išsiskyrė ne savo noru. Visuomet vėliau aplankydavau Sitą ir fru Anną būdama Kopenhagoje, nuostabiame jos priemiestyje Dragøre, senoviniame „muziejiniame rezervatiniame“ name, kur buvo pilna ketvirtinio dešimtmečio lietuviškų suvenyrų, tautinių juostų ir senovinio gintaro. Pirmąkart su Sita susitikau (jos tėvai prašant) pakeliui į Islandiją 1967 metais, ir nuo tada palaikome ryšį.

¹⁰ Po pirmo dar 1893 m. Tilžėje pasirodžiusio pasakų rinkinio Andersena dar vertė Aišbė (Antanas Krikščiukaitis), P. Nėrys (P. Vileišis), S. Baltramaitis, taip pat M. Šalčius, K. Skabelka.

¹¹ Edda czyli księga religii dawnych Skandynawii mięszkańców („Edda, arba Senųjų Skandinavijos gyventojų religijos knyga“). – Wilno, 1807; 1828 m. leidinys buvo pakartotinai išleistas dviem atskiro mis knygelėmis.

¹² Nors savo vertime daug ką pripainiojo. Bet kaip pirmas vertimas, labai prastas jis vis dėlto nebuvo.

¹³ Profesorius Ivanas Lobjoko (1786–1861), poliglotas ir slavistas, buvo parašęs „Rzut oka na literaturę skandynawską“ (Wilno, 1822).

¹⁴ Vėliau apie jį išgirdau iš Leono Stepanausko, Berlyne gyvenančio žurnalisto ir literato. Beliackinas palaikė draugiškus santykius su B. Brazdžioniu ir A. Vaičiulaičiu Amerikoje, J. Savickiu ir I. Šeiniumi Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje, susirašinėjo su jais. Kai kur rašoma (pvz., Aidai, 1947, skyriuje „Įvykiai ir žmonės“, 2), kad jis vertė

literatūros kūrinius iš lietuvių kalbos į islandų, bet iki šiol tų vertimų pėdsakų aptikti nepavyko. Beliackinas mirė sulaukęs vos 40-ties ir palaidotas Reikjavike. L. Stepanauskas žadėjo parašyti apie jį knygą, bet, atrodo, iki dabar to nepadaręs.

¹⁵ Dar ir todėl, kad Jörundurui gerai buvo žinomi M.Steblyn-Kamenskio sūnaus Ivano Michailovičiaus, įžymaus iranisto ir tocharisto, darbai.

¹⁶ Icelandic. Grammar, Text and Glossary. – Baltimore, 1897.

¹⁷ Ypač išgarsėjo kaip Astrid Lindgren knygų vaikams vertėja.

¹⁸ Pirmasis buvo norvegas Helge Rinholmas, metais anksčiau atvykęs iš Stokholmo, kur studijavo.

¹⁹ Ši žodyna jai, kaip savo kūrinių vertėjai (per danų kalbą, žinoma, nes islandų ji nemokėjo), buvo padovanojęs Laxnessas, – apie tai byloja jo platus, skersai visą puslapį einantis užrašas. Šis žodynas iki šiolei laikomas geriausiu islandų kalbos žodynu, ir Jörundurą, versdamas „Baltaragio malūną“, dažnai juo naudojosi.

²⁰ „Vaga“, 1967, vertė A. Paraščiakas (iš rusų kalbos).

²¹ Islandų mokslininkas Árni Magnússonas (1663–1730) ypač geriamas dėl to, kad pradėjo rinkti, o vėliau ir išgelbėjo nuo pražūties senuosius rankraščius su sagų ir „Eddų“ tekstais. Jo vardu pavadintas tarptautinis islandistikos mokslo tyrimų centras Kopenhagos universitete (*The Arnamagnæan institut*). Árni Magnússonso portretas su žilu peruku puošia 100 kronų banknotą. Jörundurą dažnai minėdavo Árni Magnússoną savo paskaitose arba pokalbiuose, nes kaip tik tais metais Islandijos ir Danijos visuomenėje vyko karštos diskusijos dėl islandų rankraščių likimo, – reikėjo nuspręsti, ar jie turi būti gražinti Islandijai, ar pasilikti Kopenhagoje. Galų gale praėjusio šimtmečio pabaigoje beveik visi rankraščiai sugrižo namo.

²² Pastarasis vėliau taps Jörunduro *PhD* disertacijos vadovu, nors jie buvo vienmečiai.

²³ Danų rašytojas socialistas M.A. Nexø (Neksė, 1869–1954).

²⁴ Rašytojas ir publicistas (1901–1973), žurnalo „Raudonosios plunksnos“ (1935) steigėjas.

²⁵ Tiesa, cepelinų Jörundurą taip ir nepamėgo, jam buvo skanesni žemaitiški blynai arba kugelis. Vertino taip pat lietuviškus lašinius, raugintus kopūstus ir duonos girą: „Pas mus tokių skanėstų nėra...“

²⁶ Nors pirmas čia jis vis dėlto vargu ar buvo. Gerokai anksčiau apie tai pradėjo kalbėti kitas skandinavas, parašęs knygą apie Lietuvą dar XIX a. pabaigoje: Åge Meyer BENEDICTSEN. *Et folk, der vagner*. – Kbh, 1895.

²⁷ Николай ОТТЕН. Через 1000-летие // Литературное обозрение. – 1977, № 2.

²⁸ Deja, Dominykas Urbas, kurį ji buvo numaciusi, buvo užsiėmęs kitos knygos redagavimu, todėl buvo nutarta kreiptis į Valdą Petrauską, kuris taip pat buvo patyręs redaktorius ir žymus vertėjas.

²⁹ Hansas PETERSONAS. Štai ir Peteris / Vertė VU švedų kalbos studentų būrelis, vadovaujamas S. Steponavičienės. – Vaga, 1972.

³⁰ Nemunas. – 1976, Nr. 4 (Karin Boye); Literatūra ir menas. – 1976, kovo 6 (Stig Dagerman).

³¹ Docentė E. Sausverdė pasakojo man, kad Jörundurą ją įtikinėjęs, jog Egilis Skallagrimsonas yra jo tiesioginis giminaitis, ir kad jis galėtų tai įrodyti. Na o jeigu dar ir Snorri Sturlusonas paaiškėtų esąs abiejų vyrų giminė... Nieko sau... Štai koki islandą turėjome šalia savęs! Bet manau, čia Jörundurą pajuokavo, bent man jis apie tai neužsiminė, o juk apie Egilį buvo mūsų kalbėta ir kalbėta.

³² Egilio saga. – Vilnius: Vaga, 1975. Įžanga, vertimas ir komentarai: S. Steponavičienė. Eilių vertimas: L. Petravičius. Redaktorius: V. Petrauskas. Buvo pasirodę recenzijų: Vytautas SIRIJOS GIRA. Aidai iš Islandijos // Literatūra ir menas. – 1975, gruodžio 20; Tatjana ROŠTOVAITĖ. Žilajų sakmė skaitant // Pergalė. – 1975, Nr. 10 ir kt.

³³ Iš 1982 m. balandžio 16 d. laiško: „Išverčiau į islandų kalbą (ištraukas) Donelaičio „Metus“. Dar nepublikuota“. Kokios ištraukos tai buvo, kiek – neaišku.

³⁴ Kazys BORUTA. Myllan á Barði eða undarlegir atburðir sem urðu hér um árið i Otravatnshéraði. Jörundur Hilmarsson islenzkaði. – Mál og Menning, 1976.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Árni BERGMANN. Menn og mórar Lithaugalands // Þjóðviljinn (Lietuvos žmonės ir pinčiukai // Tautos valia). – 07.11.1976, 8.

³⁷ Neužmirškime, kad kritikas yra arčiau „kairiųjų“, o ir laikraštis „Þjóðviljinn“ buvo marksistinės pakraipos. Jis jau nebeina.

³⁸ A. GIRDENIS. „Baltaragio malūnas“ islandiškai // LM. – 1977, sausio 29, p. 5, perspausdinta: Gimtasis kraštas. – 1977, vasario 3, p. 6; A. GIRDENIS. „Baltaragio malūnas“ Islandijoje // Pergalė. – 1977, Nr. 3, p. 184.

³⁹ Baltaragio malūnas ir jo byla. – Lietuvių kalbos ir tautosakos institutas, 2005, p. 251.

⁴⁰ J. HILMARSSON. The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian. – Reykjavik, 1989, p. 90.

⁴¹ Materials for a Tocharian Historical and Etimological Dictionary. – Reykjavik, 1996.

⁴² Tarp Jörunduro protėvių yra ir tautos numylėtinis poetas Jónas Hallgrímssonas, garsiausias Islandijos visų laikų bardas. Viename lyriškiausių savo eilėraščių „Ar jūs matėt mano sesę prie ratelio ir avių?“ jis nupiešė žavios kaimo mergaitės, savo sesers, portretą. „Tai apie mano proproprosenelę iš tėvo pusės, – prasarė Jörundurą, neslėpdamas pasididžiavimo. – Ji buvo vardu Rannveig Hallgrímsdóttir.“

⁴³ „Brekukoto vienkiemio metraštyje“ („Brekukotsannáll“, 1956) viename gražiausių (mano nuomone, žinoma, todėl pati jį pasirinko ir pasiūliau leidyklai „Progress“ išversti į rusų kalbą, deja, į lietuvių kalbą neišverstas) ir simboliškiausių Laxnesso romanų, vaizduojančiame menininko likimą „buržuazinėje visuomenėje“, kaip buvome įpratinti kalbėti sovietiniais laikais, kurį Nobelio laureatas parašė iškart po to, kai jam buvo suteikta ši premija, pseudonimą Gardar Hólm pasirenka sau dainininkas Georgas Hansenas. Tačiau šis vardas po visų romano siužete su juo susijusių reikšmių kaitos įgauna ironišką skambesį.

⁴⁴ Iš Giedrės Kadžiulytės rankraščio, 2006.

⁴⁵ 1937–2004, vėlyvosios antikinės ir ankstyvosios krikščioniškosios epochos specialistas, Biblijos draugijos ir Tarptautinės kultūrologų asociacijos pirmininkas. Įdomu, kad Jörundurą taip pat buvo su juo susipažinęs vienoje iš konferencijų (abiejų sritys buvo gana artimos) ir labai jį vertino kaip mokslininką.

⁴⁶ Pavadintas senelio iš tėvo pusės garbei. O jam užaugus šeimos tradicija vis dėlto bus pratęsta: vyresnysis Jörunduro sūnus, Þorsteinnas Jörundssonas, turintis abiejų prosenelių vardus, tapo advokatu. Jis gyvena Osle, auginą du vaikus.

⁴⁷ Thorgerður (Torgutė) iš tiesų bandė studijuoti teisę, bet neištvėrė ir po dvejų metų perėjo į filosofiją. Dabar ji laikinai nutraukė studijas, nes augina penkis vaikus ir prižiūri namus.

⁴⁸ Elfos Þúriður Jónsdóttir darbo vadovas buvo žymus keramikas Rytas Jakimavičius.

⁴⁹ Fakulteto dekanas Jörundurą Hilmarssoną buvo oficialiai paskelbęs pačiu produktyviausiu Universiteto darbuotoju, nes jis išspausdindavo po 7–8 mokslines publikacijas kasmet, tuo tarpu kiti geriausiu atveju po 2–3.

⁵⁰ Pirmoji pasaulio demokratiškai išrinkta prezidentė (1980–1996). Buvusi prancūzų kalbos mokytoja prieš iškeldama savo kandidatūrą į ketvirtąjo prezidento postą dirbo miesto dramos teatro direktore.

⁵¹ Jónas Baldvinas Hannibalssonas buvo vienintelis Vakarų valstybės užsienio reikalų ministras, nepabūgęs atvykti į Vilnių iš karto po 1991-ųjų sausio įvykių pareikšti solidarumą, o po kelių savaičių – pirmas paskelbti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą (*de jure* tai įvyko 1991, vasario 11).

⁵² Iš A. Nikolajevo laiško Sankt Peterburgo kalbininkui Y. Kleineriui (2009, kovo 12).

Jörunduro Hilmarssono išversto Kazio Borutos „Baltaragio malūno“ viršelis. Reikjavikas, 1976

Jörundur Hilmarssonas biuletenio *Linguistics Society of Iceland* redakcijoje. 1992

Vertėjas, filologijos magistras Jörundur Hilmarssonas LTSR centrinio valstybės kino-foto-fono dokumentų archyve. Vilnius, 1977, lapkričio 10. Fotografė N. Narkūnaitė. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

